

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Aan de Voorzitter van de
Eerste Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 22
Den Haag

Directie Juridische Zaken
Bezuidenhoutseweg 67
2594 AC Den Haag
Postbus 20061
Nederland
www.rijksoverheid.nl

Onze Referentie
MinBuZa.2017.549364

Bijlage(n)
1

Datum 11 april 2017

Betreft Rapportage over de inbreng van de Nederlandse regering in zaken waarin het EU-Hof in 2016 uitspraak heeft gedaan.

Geachte Voorzitter,

Hierbij zend ik u het 'Jaarbericht 2016 Procesvertegenwoordiging Hof van Justitie van de EU'. In dit jaarbericht wordt verslag gedaan van de totstandkoming en het resultaat van de Nederlandse inbreng bij het EU-Hof in Luxemburg. Dit resultaat wordt weergegeven in samenvattingen van de 62 uitspraken in 2016 in zaken met Nederlandse deelname. Deze uitspraken kwamen in een ruime meerderheid van zaken overeen met het Nederlandse standpunt.

Dit jaarbericht wordt ook gepubliceerd op de website van het Expertise Centrum Europees Recht van de afdeling Europees recht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (www.minbuza.nl/ecer).

Dit verslag omvat niet alle uitspraken van het EU Hof van Justitie uit 2016. Daarvoor verwijst ik naar (<http://curia.europa.eu/>).

De Minister van Buitenlandse Zaken,

Bert Koenders

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Jaarbericht 2016

Procesvertegenwoordiging Hof van Justitie van de EU

caal recht | Handvest | Institutioneel recht | Intellectueel eigendom | Landbouw | Mededinging | Milieu | Privacy | Procesrecht | Sancties | Sociaal recht

Jaarbericht 2016

**Procesvertegenwoordiging
Hof van Justitie van de EU**

Inbreng van de Nederlandse regering

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
1. Procesvertegenwoordiging bij het Hof van Justitie van de EU	10
Plaats en bezetting	11
Zaakbehandeling	11
Totstandkoming van de Nederlandse inbreng: de ICER-H	11
Procedures voor het Hof en het Gerecht	12
- <i>Prejudiciële zaken</i>	12
- <i>Prejudiciële spoedprocedure en versnelde procedure</i>	13
- <i>Rechtstreekse zaken</i>	13
- <i>Advieszaken</i>	14
De Raadswerkgroep Hof van Justitie	14
Het EU-Agentennetwerk	15
Kennisoverdracht	15
2. Uitspraken van het Hof van Justitie en het Gerecht van de EU	16
Aanbesteding	17
Asiel en migratie	18
Burgerschap	20
Civiel recht	21
Consumentenbescherming	22
Douane	23
Externe betrekkingen	27
Fiscaal recht	27
Intellectueel eigendom	30
Landbouw	31
Mededinging	32
Milieu	32
Privacy	36
Procesrecht	36
Sociaal recht	37
Strafrecht	38
Telecom	42
Vrij verkeer – Diensten	44
Vrij verkeer – Goederen	45
Doorhalingen	46

Bijlage 1	In 2016 afgedane zaken met Nederlandse inbreng	49
Bijlage 2	Per 31 december 2016 aanhangige zaken met een Nederlandse inbreng	55
Bijlage 3	Statistieken van de Nederlandse inbreng bij het Hof van Justitie, het Gerecht en het EVA-Hof in 2016	61

Voorwoord

Voor u ligt het elfde jaarbericht van de Nederlandse procesvertegenwoordiging bij het Hof van Justitie van de Europese Unie. Met dit jaarbericht informeren wij u over de werkzaamheden van de Nederlandse procesvertegenwoordiging en de inbreng van de Nederlandse regering in zaken die het afgelopen jaar door het Hof van Justitie en het Gerecht ('de Europese hoven') zijn afgedaan.

De rechtspraak van de Europese hoven is essentieel voor Nederland. Hun uitspraken dragen bij aan de rechtsontwikkeling binnen de Europese Unie en kunnen van invloed zijn op het Nederlandse recht en beleid. Zo leidt de Europese rechtspraak soms tot aanpassing van Nederlands recht of de uitvoeringspraktijk van de Nederlandse overheid. Door actief haar visie naar voren te brengen in EU-hofzaken kiest de Nederlandse regering ervoor invloed uit te oefenen op deze rechtsontwikkeling.

De Europese hoven hebben in 2016 belangrijke bijdragen geleverd aan de ontwikkeling van het Unierecht. Deze rechtspraak ziet op een breed scala aan zaken en onderwerpen. Zo heeft het Hof in de zaken *J.N., Mirza en Karim* verschillende aspecten van het Unierechtelijke asielbeleid verduidelijkt. Het ging in die zaken om respectievelijk vreemdelingenbewaring, terugzending naar een veilig derde land en de mogelijkheid om beroep in te stellen tegen een overdrachtsbesluit. In de zaak *Raad tegen Commissie* werd geoordeeld dat de Commissie inbreuk maakt op de bevoegdheidsverdeling en het institutioneel evenwicht wanneer zij zonder instemming van de Raad met een derde land een *Memorandum of Understanding* sluit. Ook heeft het Hof een reeks vragen beantwoord in verband met de Europese regels inzake het Europese aanhoudingsbevel. Zo heeft het onder meer bepaald hoe te handelen bij vermoeden van mensenrechtenschendingen in de verzoekende lidstaat in *Aranyosi*, over de correcte wijze van betekening in *Dworzecki* en de mogelijkheid voor de uitvoerende lidstaat om strafkorting toe te passen in *Ognyanov*. Er is ook weer een reeks uitspraken op het gebied van de fundamentele vrijheden zoals *Promimpresa* over de automatische verlenging van concessies, *Deutsche Parkinson Vereinigung* over uniforme prijzen voor receptplichtige geneesmiddelen, en *Hemming* over de leges voor de handhaving van gemeentelijke vergunningen.

Al deze en andere uitspraken in zaken waarbij de Nederlandse regering betrokken was, worden in Hoofdstuk 2 hierna besproken.

In 2016 hebben het Hof van Justitie en het Gerecht 62 zaken afgedaan waaraan de Nederlandse regering een bijdrage heeft geleverd. Van de in totaal 57 prejudiciële uitspraken zijn er 27 gewezen naar aanleiding van verwijzingen van Nederlandse rechters en 30 van rechters uit andere lidstaten. Daarnaast was de Nederlandse regering betrokken bij 5 rechtstreekse zaken. Twee daarvan betroffen inbreukzaken van de Commissie tegen Nederland. Driemaal heeft Nederland geïntervenieerd aan de zijde van één van de partijen bij het geschil. Het oordeel van de Europese hoven van de in dit jaarbericht besproken zaken komt in een ruime meerderheid overeen met het door de Nederlandse regering ingebrachte standpunt.

Dit jaarbericht is ingedeeld in twee hoofdstukken. Hoofdstuk 1 geeft een overzicht van de werkzaamheden van de Nederlandse procesvertegenwoordiging in Luxemburg. Hoofdstuk 2 bevat de samenvattingen van alle uitspraken in zaken waaraan Nederland heeft deelgenomen. Zoals ieder jaar bestrijken deze arresten een breed scala aan onderwerpen, zoals asiel en migratie, burgerschap, douane, fiscaal recht, milieu, strafrecht en de fundamentele vrijheden.

| 8 |

Wij hopen dat dit jaarbericht bruikbaar en inzichtelijk is. Vragen en suggesties stellen wij op prijs en kunt u sturen naar DJZ-ER@minbuza.nl. Ook wijzen wij u graag op de website van het Expertise Centrum Europees Recht van de afdeling Europees recht van het ministerie van Buitenlandse Zaken (www.minbuza.nl/ecer).

Den Haag, april 2017

Namens de gemachtigden bij het Hof van Justitie van de EU en het EVA-Hof,

Mielle Bulterman,
Hoofd van de afdeling Europees recht, ministerie van Buitenlandse Zaken

Jurian Langer, *Hoofd Hofcluster*
Marianne Gijzen
Babette Koopman
Marlies Noort
Michelle de Ree

Charlotte Schillemans
Hélène Stergiou
Esther Verschuur, *secretaris ICER-H*
Margo Crucq, *griffier*

Hoofdstuk 1

Procesvertegenwoordiging bij het Hof van Justitie van de EU

Plaats en bezetting

Nederland is een actieve lidstaat bij de Europese hoven. Onder Europese hoven worden in de context van dit jaarbericht begrepen het Hof, het Gerecht en het EVA-Hof te Luxemburg. Door regelmatig haar visie naar voren te brengen bij deze hoven, kiest de Nederlandse regering ervoor invloed uit te oefenen op de rechtsontwikkelingen binnen de Europese Unie.

De procesvoering namens de Nederlandse regering bij de Europese hoven wordt uitgevoerd door het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Zaakbehandeling

Momenteel zijn acht juristen bij de afdeling Europees Recht van de Directie Juridische Zaken (DJZ/ER) bij het ministerie van Buitenlandse Zaken gemachtigd om in Luxemburg op te treden namens de Nederlandse regering. Deze gemachtigden, ook wel ‘agenten’ genoemd, maken deel uit van het Hofcluster. Naast het Hofcluster bestaat DJZ/ER uit een Adviescluster en het Expertise Centrum Europees Recht (ECER). Het hoofd van de afdeling Europees Recht is – samen met het hoofd van het Hofcluster – verantwoordelijk voor de coördinatie van de procesvoering. Samen met de andere agenten treden zij regelmatig op namens de Nederlandse regering in zaken bij de Europese hoven. Het Hofcluster wordt ondersteund door een griffier. Deze is belast met de registratie van de zaken, de stroom van processtukken van en naar de hoven, en de distributie naar de verschillende departementen. Het Hofcluster coördineert de voorbereiding en de formulering van het standpunt van de Nederlandse regering voor de Europese hoven in zowel prejudiciële als rechtstreekse zaken. Deze zaken kunnen alle mogelijke onderwerpen van het Europese recht beslaan.

| 11 |

Totstandkoming van de Nederlandse inbreng: de ICER-H

Beslissingen over deelname aan een procedure bij de Europese hoven wordt genomen in de Interdepartementale Commissie Europees Recht – Hofzaken (ICER-H). De ICER-H is een vaste interdepartementale werkgroep waarin alle departementen zijn vertegenwoordigd. De ICER-H komt elke twee weken bijeen en wordt voorgezeten door het hoofd van de afdeling Europees recht of het hoofd van het Hofcluster. Tijdens de vergaderingen worden de bij de Europese hoven aanhangige zaken en de door deze hoven gedane uitspraken beoordeeld op hun relevantie en mogelijke gevolgen voor Nederland. In 2016 zijn er 692 nieuwe zaken aanhangig gemaakt bij het Hof van Justitie

en 974 bij het Gerecht. Het Hof heeft in 2016 704 zaken afgedaan. Bij het Gerecht waren dit er 755.

Een reden voor een Nederlandse inbreng in een bepaalde zaak kan bijvoorbeeld gelegen zijn in de mogelijke gevolgen van een uitspraak voor de Nederlandse regelgeving of het Nederlandse beleid. Ook mogelijke financiële consequenties of het streven naar de beïnvloeding van bepaalde Europese rechtsontwikkelingen in een door Nederland wenselijk geachte richting kunnen redenen zijn om in een zaak te interveniëren.

Procedures voor het Hof en het Gerecht

Prejudiciële zaken

In een prejudiciële zaak stelt een nationale rechter het Hof een vraag over de uitleg van het Unierecht. Deze procedure, die wordt geregeld in artikel 267 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU), beoogt een doeltreffende en uniforme toepassing van het Europese recht te waarborgen, zodat een verschil in uitleg van het Unierecht in de diverse lidstaten wordt voorkomen. In deze procedure stelt de nationale rechter een prejudiciële vraag in een zogenaamde verwijzingsuitspraak. De term ‘prejudicieel’ duidt erop dat de uitspraak van het Hof over de gestelde vraag voorafgaat aan de eindbeslissing van de nationale rechter. Op deze prejudiciële vraag geeft het Hof antwoord in de vorm van een arrest of een met redenen omklede beschikking. De nationale rechter past vervolgens de gegeven uitleg toe op het nationale geschil. Aan de prejudiciële procedure kunnen de betrokken nationale procespartijen, de lidstaten en de EU-instellingen deelnemen door hun standpunt over de gestelde vragen kenbaar te maken aan het Hof. Alle nationale verwijzingsuitspraken worden door het Hof aan het Hofcluster van de afdeling Europees recht toegestuurd. Deze uitspraken worden vervolgens in de ICER-H beoordeeld en geselecteerd op een eventueel Nederlands belang. De prejudiciële procedure kent in beginsel twee fasen: de fase van de schriftelijke opmerkingen en die van de mondelinge behandeling oftewel de zitting. Zaken kunnen evenwel zonder zitting worden afgedaan.

Lidstaten kunnen zowel in zaken van eigen bodem als in zaken afkomstig uit andere lidstaten opmerkingen indienen. In Nederlandse verwijzingsuitspraken dient de Nederlandse regering in beginsel altijd opmerkingen in.

Prejudiciële spoedprocedure en versnelde procedure

De gemiddelde looptijd van een zaak bij het Hof is 15 maanden. De prejudiciële spoedprocedure en de versnelde procedure kunnen, bij wijze van uitzondering, deze duur aanmerkelijk verkorten. Op 1 maart 2008 is de prejudiciële spoedprocedure, de zogenaamde *Procédure Préjudicielle d'Urgence* (PPU), in werking getreden. Volgens deze procedure, vastgelegd in artikel 107 van het procesreglement van het Hof, kan een nationale rechter het Hof verzoeken om spoedbehandeling van een prejudiciële verwijzing wanneer er vragen aan de orde zijn die betrekking hebben op politieke en justitiële samenwerking in strafzaken of op visa, asiel en migratie (deel III, titel V, VWEU). In deze procedure kunnen uitsluitend de nationale procespartijen, de EU-instellingen en de lidstaat van de verwijzingsuitspraak deelnemen aan de schriftelijke fase. De overige lidstaten kunnen wel deelnemen aan de mondelinge behandeling. In 2016 heeft het Hof vijf uitspraken gedaan in prejudiciële spoedprocedures waarbij Nederland betrokken was.

Naast de spoedprocedure is er de mogelijkheid voor het Hof om een zaak versneld te behandelen. Deze versnelde procedure is verankerd in artikel 105 van het procesreglement van het Hof. Dit is de zogenaamde *Procédure Préjudicielle Accélérée* (PPA). In deze procedure kunnen wel alle lidstaten aan de schriftelijke fase meedoen.

| 13 |

Rechtstreekse zaken

Nederland kan in rechtstreekse zaken optreden als partij of als interveniënt. Als partij kan Nederland zowel optreden in de hoedanigheid van verzoeker als in de hoedanigheid van verweerder.

In 2016 zijn 5 arresten geweest in rechtstreekse zaken met Nederland als partij. Tweemaal heeft Nederland zich verweerd in een inbreukprocedure die de Commissie tegen Nederland had ingesteld krachtens artikel 258 VWEU. In een dergelijke procedure verzoekt de Commissie het Hof om vast te stellen dat Nederland in strijd handelt met het Unierecht.

Nederland kan in rechtstreekse zaken ook als verzoeker optreden middels een beroep tot nietigverklaring krachtens artikel 263 VWEU. Vaak betreffen deze zaken een beroep tegen een Commissiebesluit dat is gericht aan Nederland, bijvoorbeeld met betrekking tot staatssteun. Deze beroepen worden in de regel door het Gerecht behandeld. Hoger beroep is doorgaans mogelijk bij het Hof. Er zijn in 2016 geen arresten geweest met Nederland als verzoekende partij.

Nederland kan zich ook als interveniënt voegen in een zaak tussen derde partijen (particulieren, lidstaten, instellingen). Een interventie dient altijd plaats te vinden ter ondersteuning van één van de partijen. Daar het als interveniënt in een rechtstreekse procedure niet eenvoudig is om nuances aan te brengen in een zaak, wordt door lidstaten van deze mogelijkheid selectief gebruik gemaakt. In 2016 zijn 3 arresten gewezen in directe zaken met Nederland als interveniënt. Ook rechtstreekse procedures kennen in de regel twee fasen: een schriftelijke en een mondelinge. De schriftelijke fase bestaat doorgaans uit twee rondes. In de eerste ronde maken de partijen hun zienswijze bekend in een verzoekschrift of verweerschrift. In de tweede schriftelijke ronde doen partijen dit middels repliek of dupliek.

Advieszaken

Op grond van artikel 218, lid 11 VWEU kunnen de lidstaten, het Europees Parlement, de Raad en de Europese Commissie bij het Hof advies inwinnen over de verenigbaarheid van een beoogde internationale overeenkomst met de EU-verdragen. Deze advisering door het Hof betreft vooral de verdeling van de bevoegdheden tussen de EU en de lidstaten. In een dergelijke adviesprocedure kunnen zowel lidstaten als instellingen interveniëren om hun visie naar voren te brengen. Advieszaken doen zich niet elk jaar voor.

| 14 |

De Raadswerkgroep Hof van Justitie

In deze Raadswerkgroep vinden de onderhandelingen plaats over onderwerpen die het Hof aangaan. De Nederlandse inbreng in deze Raadswerkgroep wordt geleverd door medewerkers van het Hofcluster in samenwerking met de collega's van de (beleids)directie Integratie Europa en de juridisch adviseur van de Permanente vertegenwoordiging van Nederland bij de EU. De Nederlandse instructies voor de onderhandelingen worden afgestemd in de ICER-H. Nederland heeft in het kader van het roterend voorzitterschap tijdens de eerste helft van 2016 de Raadswerkgroep voorgezeten.

In 2016 zijn in het kader van de uitbreiding van het Gerecht 9 nieuwe rechters benoemd. Per 1 september 2016 is het Ambtenarengerecht opgegaan in het Gerecht en is het Gerecht daarmee uitgebreid met nog eens 7 rechters. In de derde fase zullen per 1 september 2019 9 nieuwe rechters worden toegevoegd.

Het EU-Agentennetwerk

Het Hofcluster participeert actief in het netwerk van agenten waaraan alle EU-lidstaten deelnemen. Dit informele netwerk is op Nederlands initiatief in 2002 opgericht. Er wordt binnen het netwerk (elektronisch) informatie uitgewisseld over lopende zaken. Daarnaast biedt het netwerk de gelegenheid om het optreden van de verschillende lidstaten in zaken te coördineren.

Eén- à tweemaal per jaar komen alle agenten bijeen. De Nederlandse regering wordt daarbij doorgaans vertegenwoordigd door het hoofd van de afdeling Europees Recht en het hoofd van het Hofcluster. In juni 2016 vond deze bijeenkomst plaats in Amsterdam in het kader van het Nederlandse EU-voorzitterschap. Deze bijeenkomst is toen georganiseerd door het Hofcluster van de afdeling Europees Recht. Een tweede bijeenkomst vond - in het kader van het Slowaakse EU-voorzitterschap - plaats in Bratislava.

Daarnaast vinden soms bijeenkomsten in Brussel plaats ter coördinatie van standpunten in aanloop naar een zitting waaraan meerdere lidstaten en soms ook de EU-instellingen deelnemen. In december 2016 zijn de agenten van de lidstaten en de instellingen op uitnodiging van het Hof in Luxemburg bijeengekomen om op informele wijze van gedachten te wisselen over de ontwikkelingen bij en de werkzaamheden van het Hof.

| 15 |

Kennisoverdracht

Het Hofcluster maakt deel uit van de afdeling Europees recht. Deze afdeling is een kennisafdeling die ten dienste staat van het Nederlandse overheidsbeleid. Medewerkers van de afdeling verzorgen regelmatig lezingen en cursussen bij andere departementen en uitvoerende diensten. Leden van het Hofcluster verzorgen op regelmatige basis cursussen over de procesvoering bij het Hof en geven lezingen over de ontwikkelingen in het EU-recht, bijvoorbeeld aan universiteiten, de Academie voor Wetgeving en rechtbanken.

Er bestaan daarnaast verschillende mogelijkheden om stage te lopen bij het Hofcluster. Zo bestaat de gelegenheid om de buitenstage van de opleiding tot rechter bij het Hofcluster door te brengen. Daarnaast kunnen studenten een stage lopen bij DJZ/ER om zo kennis te maken met de Europese procesvoering. In 2016 hebben acht studentstagiaires op de afdeling meegewerkt.

Hoofdstuk 2

Uitspraken van het Hof van Justitie en het Gerecht van de EU

In dit hoofdstuk treft u een overzicht aan van alle in 2016 door de Europese hoven in Luxemburg afgedane zaken waaraan de Nederlandse regering heeft deelgenomen. De zaken zijn geordend naar onderwerp. Bij prejudiciële zaken staat tussen haakjes vermeld uit welke lidstaat de verwijzingsuitspraak afkomstig is.

Bij elk arrest wordt kort het standpunt van de Nederlandse regering weergegeven. De volledige tekst van de in dit jaarbericht besproken arresten vindt u op de website van het Expertise Centrum Europees Recht (ECER) van het ministerie van Buitenlandse Zaken (www.minbuza.nl/ecer) of op de website van het Hof van Justitie van de EU (<http://curia.europa.eu>). Op deze sites kunt u tevens terecht voor aanvullende informatie bij de uitspraken.

Aanbesteding

Arrest van het Hof van 14 december 2016, Connexion Taxi Services, zaak C-171/15 (Nederland, Hoge Raad)

Deze zaak ziet op een aanbesteding van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor het vervoer van personen met een mobiliteitsbeperking. Eén van de inschrijvers was beboet door de Autoriteit Consument en Markt (ACM) voor overtreding van de Nederlandse Mededingingswet. Een dergelijke overtreding kwalificeert als een zogeheten “ernstige beroepsfout” in de zin van het aanbestedingsrecht en is reden om een inschrijver uit te sluiten van deelname. Ondanks deze beroepsfout heeft het ministerie de desbetreffende inschrijver, die ook het beste bod had gedaan, niet uitgesloten. Volgens het ministerie is een dergelijke sanctie in strijd met het evenredigheidsbeginsel, gelet op de disproportionele gevolgen van de uitsluiting voor de betrokken onderneming. De op een na beste inschrijver (Connexion) was het daar niet mee eens en startte een procedure tegen het ministerie. In cassatie heeft de Hoge Raad aan het Hof gevraagd of het Unierecht zich verzet tegen een nationaalrechtelijke verplichting om een evenredigheidstoets toe te passen ingeval er sprake is van een ernstige beroepsfout. Het Hof oordeelt dat het Unierecht zich niet verzet tegen een dergelijke toepassing. Dit komt overeen met de Nederlandse standpunt in deze zaak. Echter, als de aanbestedingsvoorwaarden zo zijn opgesteld dat een inschrijver die een ernstige beroepsfout heeft begaan, zonder meer moet worden uitgesloten, dan is een evenredigheidstoets niet toegestaan in het licht van het Europeesrechtelijke transparantiebeginsel. De Hoge Raad zal moeten beoordelen of de betrokken aanbestedingsvoorwaarden voorzagen in zo een onvoorwaardelijke uitsluiting.

Asiel en migratie

Arrest van het Hof van 15 februari 2016, J.N., zaak C-601/15 PPU, (Nederland, Raad van State)

Deze zaak betreft een prejudiciële spoedprocedure. J.N. is in 2014 – na afwijzing van drie opeenvolgende asielverzoeken – opgedragen de EU onmiddellijk te verlaten en hem is een inreisverbod voor de duur van tien jaar opgelegd. Hij is tussen 1999 en 2015 21 keer veroordeeld voor meerdere kleine misdrijven. De laatste keer is J.N. in 2015 aangehouden voor het plegen van diefstal en overtreding van het tegen hem uitgevaardigde inreisverbod. Hij is tot een nieuwe gevangenisstraf veroordeeld en vervolgens in vreemdelingenbewaring gesteld. Terwijl hij deze gevangenisstraf uitzat, heeft J.N. een vierde asielverzoek ingediend. Tegen die achtergrond rijst de vraag of een asielzoeker in bewaring mag worden gesteld op grond van de opvangrichtlijn (2008/115) in het licht van het Handvest. Het Hof staat toe dat een asielzoeker in bewaring wordt gesteld wanneer de nationale veiligheid of de openbare orde dit vereist. Deze uitspraak is in overeenstemming met het Nederlandse standpunt.

| 18 |

Arrest van het Hof van 17 maart 2016, Mirza, zaak C-695/15 PPU (Hongarije)

De Pakistaan Mirza komt vanuit Servië illegaal Hongarije binnen. In Hongarije dient Mirza een eerste asielverzoek in. Vervolgens gaat Mirza naar Tsjechië. Tsjechië draagt Mirza conform de Dublin III-verordening (604/2013) over aan Hongarije, waar Mirza een tweede asielverzoek indient. Hongarije wil Mirza naar Servië terugsturen, omdat het een veilig derde land is. Het Hof oordeelt dat ook de lidstaat die verantwoordelijk is voor de behandeling van een asielverzoek (i.c. Hongarije), de mogelijkheid heeft een asielzoeker naar een veilig derde land terug te sturen. Deze mogelijkheid wordt op geen enkele wijze in de tijd beperkt. De terugnemende – verantwoordelijke – lidstaat heeft geen verplichting om de overdragende lidstaat te informeren over diens regelingen of praktijk rond het terugzenden van verzoekers naar veilige derde landen. De asielzoeker behoudt het recht om beroep in te stellen tegen het overdrachtsbesluit of tegen de beslissing op zijn asielverzoek. De terugnemende lidstaat is voorts niet verplicht om de eerste asielprocedure te hervatten in de stand waar die geëindigd was bij vertrek van de asielzoeker. Deze uitspraak is grotendeels in lijn met het Nederlandse standpunt in deze zaak.

Arresten van het Hof van 7 juni 2016, Karim, C-155/15 (Zweden) en Ghezelbash, C-63/15 (Nederland, Rechtbank Den Haag)

Deze zaken zijn niet gevoegd maar gaan beide over de vraag of er beroep ingesteld kan worden tegen een overdrachtsbesluit onder de Dublin III-verordening (604/2013). In *Abdullahi* heeft het Hof ten aanzien van de Dublin II-verordening (343/2003) geoordeeld dat de gronden voor beroep of bezwaar tegen een overdrachtsbesluit als een lidstaat heeft ingestemd met de overname van een asielzoeker, beperkt zijn tot aan het systeem gerelateerde tekortkomingen van de asielpcedure en van de opvangvoorzieningen voor asielzoekers in die lidstaat. De vraag in de zaak *Ghezelbash* en de zaak *Karim*, die een vergelijkbare situatie betreffen, is of dit ook geldt voor de Dublin III-verordening. Het Hof oordeelt dat dit niet het geval is: in een situatie als hier aan de orde, kan een asielzoeker een rechtsmiddel instellen tegen een jegens hem genomen overdrachtsbesluit. In die procedure kan de asielzoeker zich erop beroepen dat een criterium op grond waarvan hij wordt overgedragen naar een andere lidstaat, verkeerd is toegepast. Deze uitspraak sluit niet aan bij het Nederlandse standpunt.

| 19 |

Arrest van het Hof van 21 april 2016, Khachab, zaak C-558/14 (Spanje)

De heer Khachab, die de nationaliteit van een derde land heeft, is werkzaam geweest in Spanje. Hij heeft een vergunning voor langdurig verblijf. Zijn verzoek om gezinshereniging met zijn echtgenote wordt in 2012 afgewezen, omdat hij niet heeft aangetoond dat hij over voldoende inkomsten beschikt om zijn gezin na hereniging te onderhouden. Khachab heeft ook niet aannemelijk kunnen maken dat hij in het jaar na de datum van indiening van het verzoek over voldoende financiële middelen zal beschikken. Het Baskische hooggerechtshof twijfelt over de verenigbaarheid van de Spaanse regelgeving met de gezinsherenigingsrichtlijn (2003/86). Het Hof oordeelt dat de richtlijn de lidstaten de mogelijkheid biedt om een verzoek tot gezinshereniging af te wijzen op basis van het oordeel dat de gezinshereniger waarschijnlijk in het jaar dat volgt op de indiening van dat verzoek niet over stabiele en regelmatige inkomsten blijft beschikken die volstaan om zichzelf en zijn gezinsleden te onderhouden zonder een beroep te doen op het stelsel voor sociale bijstand van de betrokken lidstaat. Het Hof voegt hieraan toe dat de gezinshereniger moet bewijzen dat hij niet alleen op het moment waarop zijn verzoek om gezinshereniging wordt beoordeeld over voldoende inkomsten beschikt, maar ook dat deze inkomsten in de nabije toekomst stabiel en regelmatig zullen zijn. De uitspraak is in lijn met het Nederlandse standpunt.

Burgerschap

Arrest van 2 juni 2016, Commissie tegen Nederland, zaak C-233/14

In deze inbreukzaak verwijt de Commissie Nederland dat het studenten uit andere lidstaten discrimineert door hen ongelijk te behandelen wat betreft de toegang tot gesubsidieerd openbaar vervoer in Nederland. Nederlandse studenten kunnen gebruikmaken van een ov-kaart, terwijl Erasmusstudenten en andere studenten uit EU-landen die kaart niet krijgen. Een Britse Erasmusstudent had hierover geklaagd bij de Commissie. Het Hof volgt het Nederlandse verweer en oordeelt dat de ov-studentenkaart onderdeel vormt van de Nederlandse studiebeurs. Voor studiebeurzen geldt op grond van artikel 24, lid 2, van de burgerschapsrichtlijn (2004/38) dat een lidstaat die niet hoeft toe te kennen aan onderdanen van andere lidstaten, tenzij deze een duurzaam verblijfsrecht hebben verkregen of (familielid van een) werknemer of zelfstandige zijn.

| 20 |

Arrest van het Hof van 29 juni 2016, NA, zaak C-115/15 (Verenigd Koninkrijk)

NA is een onderdaan van een derde land die gehuwd is geweest met een Duitse Unieburger met wie zij twee kinderen heeft. De kinderen hebben de Duitse nationaliteit maar wonen vanaf hun geboorte in het Verenigd Koninkrijk. Ten tijde van het huwelijk woonde het gezin in het Verenigd Koninkrijk. De kernvraag is of NA in het Verenigd Koninkrijk kan blijven, na vertrek van haar echtgenoot uit het Verenigd Koninkrijk in 2006 en hun officiële echtscheiding in 2009. De verwijzende rechter stelt in dat verband de vraag of een (afgeleid) verblijfsrecht kan worden ontleend aan de burgerschapsrichtlijn (2004/38), aan de artikelen 20 en 21 VWEU of aan artikel 12 van verordening 1612/68. Het Hof antwoordt dat artikel 13 van de burgerschapsrichtlijn en artikel 20 VWEU NA geen verblijfsrecht verschaffen. Echter, NA heeft wel als ouder die daadwerkelijk voor de kinderen zorgt, een verblijfsrecht krachtens artikel 12 van verordening 1612/68. NA kan voorts een afgeleid verblijfsrecht ontleenen aan artikel 21 VWEU onder de voorwaarden dat de kinderen voldoen aan de verblijfscriteria van artikel 7, lid 1 van de burgerschapsrichtlijn en NA het daadwerkelijk ouderlijk gezag over hen heeft. De uitspraak is op deze laatste punten niet in lijn met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 13 september 2016, Rendón Marín, zaak C-165/14 (Spanje)

Alfredo Rendón Marín is een Colombiaanse alleenstaande vader die met zijn twee kinderen, waarvan één de Spaanse en één de Poolse nationaliteit heeft, in Spanje woont. Zijn verzoek om een verblijfsvergunning wordt automatisch afgewezen, omdat hij een strafblad heeft. Door deze afwijzing worden de kinderen, die beiden Unieburger zijn, feitelijk gedwongen de Europese Unie te verlaten. De verwijzende rechter vraagt zich daarom af of een automatische afwijzing van een verblijfsvergunning in geval van een strafblad verenigbaar is met het Unierecht. Het Hof oordeelt dat dit niet het geval is. Artikel 21 VWEU en de burgerschapsrichtlijn (2004/38) verzetten zich tegen zo een automatisme. De nationale autoriteiten moeten een concrete beoordeling maken van alle actuele en relevante omstandigheden van elk specifiek geval. Ook moet rekening worden gehouden met het evenredigheidsbeginsel, het recht op eerbiediging van het gezinsleven en het belang van het kind. De uitspraak van het Hof komt overeen met het Nederlandse standpunt.

Civiel recht

| 21 |

Arrest van het Hof van 9 november 2016, Enefi, zaak C-212/15 (Roemenië)

Enefi is een vennootschap met een zetel in Hongarije en een vestiging in Roemenië. Tegen Enefi is in Hongarije een insolventieprocedure gestart. De Roemeense belastingautoriteit had een btw-vordering op Enefi. Zij heeft deze niet ingediend in de Hongaarse insolventieprocedure, maar is een gedwongen tenuitvoerlegging van deze vordering gestart in Roemenië. Enefi maakt bezwaar en wijst daarbij op Hongaars recht dat bepaalt dat vorderingen die niet zijn ingediend in de insolventieprocedure, komen te vervallen. Volgens het Hof valt deze Hongaarse regeling onder de werking van artikel 4 van verordening 1346/2000. Artikel 4 regelt dat de insolventieprocedure en de gevolgen daarvan worden beheerst door het recht van de lidstaat waar de procedure is geopend. Dit omvat ook de gevolgen voor vorderingen die niet zijn ingediend, zelfs wanneer deze vorderingen uit een andere lidstaat afkomstig zijn. Iedere andere uitleg zou leiden tot ongelijke behandeling van schuldeisers en afbreuk doen aan de doeltreffendheid van de insolventieprocedure. Het recht van de lidstaat waar de procedure is geopend, kan ook bepalen dat de tenuitvoerlegging van te laat ingediende vorderingen wordt geschorst. De fiscale aard van de vordering is volgens het Hof niet relevant voor deze uitleg van artikel 4 van verordening 1346/2000. Dit oordeel komt overeen met het standpunt van de Nederlandse regering.

Consumentenbescherming

Arrest van het Hof van 17 maart 2016, Ruijsenaars, Jansen en Dees-Erf, gevoegde zaken C-145/15 en C-146/15 (Nederland, Raad van State)

Ruijsenaars, Jansen en Dees-Erf zijn luchtvaartpassagiers. Hun vluchten zijn geannuleerd of vertraagd en zij verzoeken daarom de betrokken luchtvaartmaatschappijen om financiële compensatie op grond van verordening 261/2004. Op grond van die verordening hebben luchtvaartpassagiers het recht op een financiële vergoeding in geval van annulering of vertraging van hun vlucht. De luchtvaartmaatschappijen weigeren deze compensatie te betalen. Ruijsenaars, Jansen en Dees-Erf laten het daar niet bij zitten. Zij verzoeken de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu om handhavend op te treden tegen de luchtvaartmaatschappijen om hun recht op compensatie veilig te stellen. De vraag is of de staatssecretaris verplicht is om naar aanleiding van de klachten van individuele passagiers handhavend op te treden. Het Hof oordeelt van niet. De verordening verplicht de lidstaten om algemeen toezicht te houden om de rechten van luchtvaartpassagiers veilig te stellen. Maar, de verordening verplicht de lidstaten niet om handhavend op te treden op basis van individuele klachten. Het oordeel van het Hof is in lijn met het Nederlandse standpunt.

| 22 |

Arrest van het Hof van 7 april 2016, Massar, zaak C-460/14 (Nederland, Hoge Raad)

Massar heeft een rechtsbijstandsverzekering afgesloten bij DAS. Hij verzoekt DAS om de vergoeding van de kosten van een externe advocaat die hem bijstaat in zijn ontslagprocedure bij het UWV. DAS weigert dit en stelt dat Massar geen recht op vrije advocaatkeuze heeft omdat de ontslaaanvraag bij het UWV geen “*administratieve procedure*” in de zin van artikel 4 van de rechtsbijstandsverzekeringsrichtlijn (87/344) zou zijn. De Hoge Raad vraagt het Hof om uitleg van het begrip “*administratieve procedure*”. Dit begrip mag volgens het Hof niet restrictief worden uitgelegd. Het Hof oordeelt dat ook een procedure die ertoe leidt dat een bestuursorgaan de werkgever vergunning verleent de voor rechtsbijstand verzekerde werknemer te ontslaan, onder het begrip “*administratieve procedure*” valt. De Nederlandse regering heeft zich in deze procedure beperkt tot een beschrijving van de relevante Nederlandse regelgeving en zich voor het overige gerefereerd aan het oordeel van het Hof.

Douane

Arrest van het Hof van 25 februari 2016, G.E. Security, C-143/15 (Nederland, Hoge Raad)

In deze douane-indelingszaak gaat het om de tariefindeling van videomultiplexers. Dit zijn apparaten die deel uitmaken van installaties die worden gebruikt voor de beveiliging en bewaking van gebouwen. In geschil is de vraag of de videomultiplexer moet worden ingedeeld als een videoweergave- en video-opnameapparaat (tariefpost 8521) of als een alarmtoestel (tariefpost 8531). Het Hof oordeelt dat het apparaat moet worden ingedeeld onder tariefpost 8521. Het apparaat heeft als hoofdfunctie de video-opname- en videoweergavefunctie. De alarm- en netwerkfunctie zijn slechts nevenfuncties. Het oordeel van het Hof is in lijn met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 17 maart 2016, Sonos, C-84/15 (Nederland, Hoge Raad)

In deze douane-indelingszaak staat de tariefindeling van de Sonos Zoneplayer centraal. In een geschil tussen Sonos en de douane-inspecteur wordt gesteggeld over de vraag of de Sonos Zoneplayer een toestel is voor het weergeven van geluid (tariefpost 8519) of een toestel waarmee digitale gegevens worden ontvangen, omgezet en verzonden via een netwerk (tariefpost 8517). Het Hof oordeelt dat de Zoneplayer maar één functie heeft, namelijk het weergeven van geluid. De netwerkfunctie van het apparaat is slechts een technisch kenmerk dat nodig is voor de werking van het toestel. Het apparaat moet daarom ingedeeld worden onder tariefpost 8519. Dit oordeel komt overeen met het Nederlandse standpunt.

| 23 |

Arrest van het Hof van 12 mei 2016, Toorank Productions BV, gevoegde zaken C-532/14 en C-533/14 (Nederland, Hoge Raad)

Deze zaken betreffen de douane-indeling van twee alcoholhoudende mixdrankjes. De Hoge Raad legt in beide zaken aan het Hof de vraag voor of de betrokken dranken ingedeeld moeten worden in post 2206 (gegist dranken en mengsels daarvan) of post 2208 (o.a. likeuren). Deze indeling heeft gevolgen voor het douanetarief dat van toepassing is. Het Hof oordeelt dat de alcoholische dranken in deze zaak ingedeeld moeten worden in post 2208. De voornaamste redenen voor dit oordeel waren dat aan de mixdrankjes suiker en aroma's waren toegevoegd en dat zij de "organoleptische eigenschappen en kenmerken" van likeuren hadden. Deze uitspraak is in lijn met het standpunt van de Nederlandse regering.

Arrest van het Hof van 3 maart 2016, Customs Support Holland, C144/15 (Nederland, Hoge Raad)

Deze zaak betreft een geschil tussen Customs Support Holland en de inspecteur van de belastingdienst over de douane-indeling van een soja-eiwitconcentraat. Partijen zijn verdeeld over de vraag of een soja-eiwitconcentraat moet worden aangemerkt als een afval verkregen bij de winning van sojaolie (zoals bedoeld in tariefpost 2304) of als een bereiding die wordt gebruikt voor het voederen van dieren (zoals bedoeld in tariefpost 2309). De verwijzende rechter vraagt zich bovendien nog af of indeling onder tariefpost 2308 als plantaardig afval, plantaardig residu of bijproduct mogelijk is. Het Hof bepaalt dat een soja-eiwitconcentraat een product is dat een definitieve bewerking heeft ondergaan en slechts geschikt is voor het voederen van dieren. Het kan niet worden gelijkgesteld aan een afval, een residu of een bijproduct van de verwerking, omdat het verkrijgen van het concentraat juist het doel van die verwerking is. Deze uitleg wordt ondersteund door de toelichting op post 2309, waaruit blijkt dat die post juist ziet op bereidingen voor het compenseren van eiwittekorten in de basisvoeding van dieren. Hieruit volgt dat een soja-eiwitconcentraat moet worden ingedeeld onder post 2309 van de gemeenschappelijke nomenclatuur. Dit oordeel van het Hof komt overeen met het Nederlandse standpunt.

| 24 |

Arrest van het Hof van 27 april 2016, X tegen Staatssecretaris van Financiën, zaak C-528/14, (Nederland, Hoge Raad)

Verzoeker woonde en werkte tot 1 maart 2008 in Nederland. Van 1 maart 2008 tot 1 augustus 2011 werkt hij in Qatar en woont in een gemeubileerde woning van zijn werkgever. Tijdens de betrokken periode heeft verzoeker 281 dagen buiten Qatar doorgebracht, met name om zijn echtgenote en kinderen in Nederland te bezoeken. Zijn echtgenote woont en werkt in Nederland. In 2010 koopt X in Qatar een nieuwe auto en claimt bij zijn terugkeer naar Nederland de toepassing van de verhuisboedelvrijstelling op grond van verordening 1186/2009. De inspecteur weigert deze vrijstelling omdat verzoeker zijn normale verblijfplaats in Nederland in de zin van de verordening heeft behouden. De Hoge Raad gaat ervanuit dat X zijn normale verblijfplaats zowel in Nederland als Qatar kan hebben en vraagt welke criteria moeten worden toegepast om de normale verblijfplaats te bepalen. Volgens het Hof kan een natuurlijk persoon niet tegelijkertijd zowel in een EU-lidstaat als in een derde land zijn normale verblijfplaats

hebben. Als deze persoon in het derde land zowel persoonlijke als beroepsmatige bindingen heeft en in de lidstaat persoonlijke bindingen, dan moet bij de algehele afweging van de relevante feitelijke elementen bijzonder belang worden gehecht aan de duur van het verblijf van de persoon in dat derde land. Deze uitspraak is gedeeltelijk in lijn met het standpunt van de Nederlandse regering.

Arrest van het Hof van 14 juli 2016, Sprengen/Pakweg Douane BV tegen Staatssecretaris van Financiën, zaak C-97/15 (Nederland, Hoge Raad)

Het gaat in deze zaak om een geschil tussen Sprengen/Pakweg Douane BV en de staatssecretaris van Financiën. Sprengen heeft aangifte gedaan voor het in het vrije verkeer brengen van zogenoemde screenplays, toestellen waarop multimediabestanden kunnen worden opgeslagen en waarmee deze op een televisietoestel of een videomonitor kunnen worden weergegeven. Sprengen heeft deze aangegeven als “*eenheden voor harde schijven*”, waarvoor een douanerecht van 0% geldt. Volgens de Nederlandse douaneautoriteiten zijn screenplays “*videoweergaveapparaten*” waarvoor een douanerecht van 13,9% geldt. Volgens het Hof dient de GN aldus te worden uitgelegd dat screenplays, die zijn bedoeld voor ten eerste de opslag van multimediabestanden en ten tweede voor het weergeven ervan op een televisietoestel of een videomonitor, onder tariefpost 8521 (videoweergaveapparaten) vallen, en aldus een douanerecht van 13,9% geldt. Dit is in lijn met het Nederlandse standpunt.

| 25 |

Arrest van het Hof van 21 juli 2016, Argos Supply Trading, C 4/15 (Nederland, Hoge Raad)

In de haven van Rotterdam wordt in een schip in de ene kant van het laadruim communautaire benzine geladen en aan de andere kant bio-ethanol uit een derde land. Het schip vaart uit en na de 12 mijlszone halen ze het schot uit het laadruim. Door de beweging van het schip vermengen de beide stoffen in het laadruim. Hierdoor ontstaat ethanol 85 (E85), een biobrandstof die geschikt is voor bepaalde aangepaste voertuigen. Voor deze handelingen wordt een vergunning “*passieve veredeling*” aangevraagd. Met deze vergunning komt de aanvrager in aanmerking voor een ontheffing van de douanerechten van het communautaire goed dat wordt uitgevoerd, bewerkt (veredeld) en vervolgens weer ingevoerd. De douanerechten van het weer ingevoerde product mogen dan worden afgetrokken. Bij de vergunningverlening moeten volgens het toepasselijke Unierecht de belangen van “*communautaire veredelaars*” worden betrokken. De gedachte is dat de douaneregeling wil

stimuleren dat er communautaire producten worden gebruikt. Maar, dat mag niet ten koste gaan van de eigen productie. De vraag die voorligt bij het Hof, is wie allemaal moeten worden aangemerkt als “*communautaire verdelers*”. Zijn dat producenten in de EU van E85 of moeten daar ook de belangen van Unieproducten van tussen- of halffabricaten worden betrokken? Dat laatste vond de Nederlandse regering. Het Hof is het met deze visie eens. Bij de vergunningverlening moet niet alleen rekening worden gehouden met de belangen van producenten van E85, maar ook met de belangen van de producenten in de Unie van halffabricaten.

Arrest van het Hof van 22 september 2016, Kawasaki, zaak C-91/15 (Nederland, Gerechtshof Amsterdam)

Deze zaak betreft de douane-indeling van quads. Quads worden gebruikt als (recreatief) vervoermiddel en kunnen worden ingezet als landbouwvoertuig. Landbouwvoertuigen worden vrijgesteld van douanerechten, terwijl voor andere voertuigen geen douanenvrijstelling geldt. De Commissie had in een indelingsverordening (verordening 1051/2009) bepaald dat alleen quads met een aftakas, hydraulische hefinrichting of lier konden worden geacht te worden gebruikt als landbouwwerktuig. De inspecteur van de Belastingdienst had de quads van Kawasaki niet ingedeeld als landbouwtractor omdat deze geen aftakas, hydraulische hefinrichting of lier hebben. Kawasaki kwam op tegen deze onderverdeling en betwist de geldigheid van verordening 1051/2009. Het Hof komt tot het oordeel dat de verordening op dit punt inderdaad ongeldig is. De Commissie is namelijk bij het opstellen van deze specifieke onderverdeling buiten de aan haar toegekende bevoegdheid getreden. De Nederlandse regering had zich in deze zaak gerefereerd aan het oordeel van het Hof.

| 26 |

Arrest van het Hof van 8 december 2016, Lemnis Lighting BV, zaak C-600/15 (Nederland, Hoge Raad)

Dit arrest gaat over de douane-indeling van ledlampen. De toepasselijke Unieregels ten tijde van het geschil houden geen expliciete rekening met ledlampen (de huidige regels overigens wel). Lemnis Lighting heeft de ledlampen aangegeven als vallend onder tariefpost 8541, die betrekking heeft op dioden, transistors en dergelijke halfgeleider-elementen en waarvoor een douanetarief geldt van 0%. Volgens de douaneautoriteiten vallen de ledlampen echter onder tariefpost 8543 (elektrische machines, apparaten en toestellen, met een eigen functie) waarvoor een douanetarief

van 3,7% geldt. Het Hof oordeelt dat de ledlampen een eigen verlichtingsfunctie hebben, en het niet noodzakelijk is dat zij zijn geïntegreerd in een armatuur om deze verlichtingsfunctie uit te oefenen. Derhalve vallen zij onder post 8543. De uitspraak is in lijn met het Nederlandse standpunt.

Externe betrekkingen

Arrest van het Hof van 28 juli 2016, Raad ondersteund door o.a. Nederland tegen Commissie, zaak C-660/13

Deze zaak gaat over de betrekkingen van de Unie met derde landen. Het Hof heeft geoordeeld dat de Commissie een machtiging van de Raad nodig heeft om niet-juridisch bindende overeenkomsten met derde landen, zoals in dit geval het *Memorandum of Understanding* met Zwitserland, te mogen ondertekenen. Volgens het oordeel van het Hof maakt de Commissie inbreuk op het beginsel van de bevoegdheidsverdeling tussen de instellingen en het beginsel van het institutionele evenwicht, wanneer zij zonder instemming van de Raad dit soort overeenkomsten met derde landen ondertekent. Het oordeel van het Hof is in lijn met de Nederlandse inbreng in deze zaak.

| 27 |

Fiscaal recht

Arrest van het Hof van 25 februari 2016, Europese Commissie tegen Koninkrijk der Nederlanden, zaak C-22/15

Het Hof oordeelt dat Nederland de vrijstelling uit de btw-richtlijn (2006/112) ten onrechte heeft toegepast op de verhuur van lig- en bergplaatsen door watersportverenigingen aan hun leden, door geen onderscheid te maken tussen recreatief en residentieel gebruik aan de ene kant en sportief gebruik aan de andere kant. Nederland heeft de vrijstelling uit de btw-richtlijn te ruim uitgelegd: verhuur van lig- en bergplaatsen voor recreatief en residentieel gebruik valt niet binnen de reikwijdte. Ook oordeelt het Hof dat artikel 11, lid 1, onderdeel e, onder 2, van de Wet Omzetbelasting 1968 (Wet OB) in strijd is met het Unierecht. Hierin is bepaald dat een instelling zonder winstoogmerk om in aanmerking te komen voor de btw-vrijstelling voor haar dienstverlening geen gebruik mag maken van een of meer personen die in dienstbetrekking bij haar werkzaam zijn. Deze voorwaarde heeft als doel de verstoring van de mededinging ten nadele van btw-plichtige commerciële ondernemingen in de watersport te voorkomen. Volgens het Hof is deze voorwaarde echter te beperkend, omdat de hele

groep watersportverenigingen die gebruikmaakt van werknemers, op deze manier wordt uitgesloten van de vrijstelling.

Arrest van het Hof van 28 april 2016, Staatssecretaris van Financiën tegen Het Oudeland Beheer BV, zaak C-128/14 (Nederland, Hoge Raad)

Het Oudeland Beheer BV heeft op 8 maart 2004 een recht van erfpacht verkregen op een perceel grond met daarop een kantoorpand in aanbouw. Het recht was vastgesteld voor een periode van 20 jaar en de jaarlijks vooruit te betalen vergoeding (canon) bedroeg 330.000 euro. Voor de vestiging van het recht van erfpacht heeft Oudeland btw betaald aan de ondernemer met wie de erfpachtovereenkomst is gesloten, en deze btw vervolgens in zijn aangifte over maart 2004 in aftrek gebracht. Oudeland heeft het kantoorpand afgebouwd en vanaf 1 juni deels belast en deels onbelast verhuurd. In de maatstaf van heffing neemt Oudeland de canon van 330.000 euro op. De inspecteur van de Belastingdienst heeft een naheffingsaanslag omzetbelasting opgelegd aan Oudeland, omdat volgens hem rekening moet worden gehouden met de gekapitaliseerde waarde van de jaarlijkse vergoedingen. De Hoge Raad vraagt aan het Hof of de vestiging van een erfpachtrecht en de afbouwkosten van een kantoorpand, waarover belastingplichtige reeds volledige aftrek van btw heeft genoten, mag worden betrokken in de maatstaf van heffing bij een levering in de zin van artikel 5, lid 7, onderdeel a, van de btw-richtlijn (77/388). Daarnaast wil de Hoge Raad weten hoe de waarde van het erfpachtrecht moet worden bepaald. Het Hof oordeelt dat de waarde van het recht op erfpacht en de kosten van afbouw van het kantoorgebouw vallen onder de maatstaf van heffing van art. 5, lid 7, onderdeel a, van de btw-richtlijn. Naar het oordeel van het Hof gaat dit op indien de btw reeds is voldaan, maar ook indien deze onmiddellijk en volledig in aftrek is gebracht. Het Hof oordeelt ook dat de gekapitaliseerde waarde tot de maatstaf van heffing behoort. Deze uitspraak is in overeenstemming met het Nederlandse standpunt.

| 28 |

Arrest van het Hof van 12 mei 2016, Gemeente Borsele tegen Staatssecretaris van Financiën, zaak C-520/14 (Nederland, Hoge Raad)

In deze zaak gaat het om de vraag of de uitvoering van de wettelijke verplichting voor gemeenten om leerlingenvervoer te bekostigen, een economische activiteit is in de zin van de btw-richtlijn (2006/112). De gemeente Borsele maakt voor het vervoer van leerlingen gebruik van een vervoersonderneming. Op die manier geeft de gemeente uitvoering aan

haar wettelijke verplichting om leerlingen van en naar school te vervoeren. Een gering deel van de kosten (inclusief btw) hiervoor worden gedekt door een ouderbijdrage. Het overige deel wordt door de gemeente gefinancierd. Volgens de gemeente vormt de verzorging van het leerlingenvervoer een economische activiteit in de zin van de btw-richtlijn en heeft zij daarom recht op aftrek van btw. Het Hof ziet dit anders. De ouderbijdrage dekt slechts een gering deel van de kosten want zij is slechts door een derde van de ouders verschuldigd. Het verschil wordt uit de algemene middelen gefinancierd. De ouderbijdrage vormt daardoor eerder een heffing dan een vergoeding, aldus het Hof. Dit betekent dat er geen rechtstreeks verband is tussen de verzorging van het leerlingenvervoer en de door de ouders te betalen tegenwaarde. Van een economische activiteit is daarom naar het oordeel van het Hof geen sprake en bijgevolg heeft de gemeente geen recht op aftrek van btw. De uitspraak is in overeenstemming met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 22 juni 2016, Gemeente Woerden, zaak C-267/15 (Nederland, Hoge Raad)

Deze zaak gaat over de gemeente Woerden die opdracht heeft gegeven voor de bouw van panden voor multi-functioneel gebruik (basisscholen, kinderopvang, zorg, welzijn en sport). De gemeente verkoopt de gebouwen onder specifieke voorwaarden aan een Stichting. De Stichting verhuurt delen van de panden tegen vergoeding aan verschillende gebruikers; de delen die als school worden gebruikt worden door de Stichting echter gratis in bruikleen gegeven. Daarbij speelt de bijzonderheid dat de gemeente wettelijk verplicht is om te voorzien in en de kosten te dragen voor de huisvesting van scholen binnen haar grondgebied. Kernvraag is of de gemeente in deze omstandigheden het recht heeft op de volledige aftrek van de haar in rekening gebrachte btw over de bouw van de panden. Indien de gemeente ter zake van de levering van de schoolgebouwen als belastingplichtige valt aan te merken, bestaat er volgens het Hof recht op volledige aftrek. Het oordeel van het Hof is niet in lijn met het Nederlandse standpunt.

| 29 |

Arrest van het Hof van 10 november 2016, De Lange, zaak C-548/15 (Nederland, Hoge Raad)

De heer De Lange trekt de volledige kosten voor zijn opleiding tot verkeersvlieger af bij zijn belastingaangifte. De Nederlandse wetgeving bepaalt echter dat alleen personen die de leeftijd van 30 jaar nog niet hebben bereikt, in aanmerking komen voor volledige aftrek op het belastbare inkomen van de gemaakte kosten. Na die leeftijd is het recht op aftrek beperkt tot maximaal 15 000 EUR. Volgens De Lange wordt hij

gediscrimineerd, omdat hij op zijn 32ste minder scholingskosten kan aftrekken dan iemand jonger dan 30 jaar. De Hoge Raad vraagt het Hof onder meer of de Nederlandse regeling beoordeeld moet worden onder de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78) en zo ja, in hoeverre de regeling gerechtvaardigd kan worden. Anders dan de Nederlandse regering heeft betoogd, oordeelt het Hof dat de regeling binnen de werkingssfeer van de richtlijn valt. De toepasselijke belastingregeling heeft namelijk betrekking op de toegang tot een beroepsopleiding in de zin van artikel 3, lid 1, onder b. Het Hof oordeelt echter ook – in lijn met het subsidiaire punt van de Nederlandse regering – dat het verschil in behandeling gerechtvaardigd is. De regeling heeft als doel de positie van jongeren op de arbeidsmarkt te versterken teneinde hun opnemingsproces in het arbeidsproces te bevorderen en hun bescherming te verzekeren. Volgens het Hof is dit een legitiem doel om na te streven en gebeurt dit met middelen die passend en noodzakelijk zijn.

Intellectueel eigendom

Arrest van het Hof van 7 juli 2016, Genentech, zaak C-576/14 (Frankrijk)

In deze zaak gaat het om de verenigbaarheid met artikel 101 VWEU van de betaling van royalty's voor een nietig verklaard octrooi. Genentech is op grond van een licentieovereenkomst verplicht royalty's te betalen voor het gebruik van een geoctrooieerde medische technologie, ook nadat dit octrooi nietig is verklaard en ook wanneer geen inbreuk wordt gemaakt op het octrooi. Het Hof staat voor de vraag of deze overeenkomst in strijd is met artikel 101 VWEU. Genentech voert aan dat zij door deze verplichting meer kosten maakt dan andere concurrenten en dat dit een beperking van de mededinging oplevert. Het Hof wijst op de zaak *Ottung* (C-320/87) over de betaling van royalty's na afloop van een octrooi. In die zaak oordeelde het Hof dat artikel 101 VWEU zich niet verzet tegen die betaling van royalty's mits de licentieovereenkomst vrij kan worden opgezegd. De royalty's zijn immers de prijs om de in licentie gegeven technologie te kunnen exploiteren zonder dat de licentiegever zijn rechten uitoefent. Hetzelfde geldt ingeval van nietigheid van een octrooi of wanneer geen inbreuk op het octrooi wordt gemaakt. Zolang de licentienemer de overeenkomst vrijelijk kan opzeggen, vormt de verplichte betaling van royalty's geen beperking van de mededinging in de zin van artikel 101 VWEU. De uitspraak komt overeen met het Nederlandse standpunt.

Landbouw

Arresten van het Hof van 21 september 2016, C-139/15P en C-140/15P

Commissie tegen Spanje

Deze zaken gaan over de door de Commissie te volgen procedures in het geval zij de financiële bijstand uit EU-fondsen vermindert. Het Hof bevestigt in deze zaak zijn vaste rechtspraak dat de Commissie bij het nemen van een besluit tot het toepassen van financiële correcties gehouden is aan de in de toepasselijke regels vastgelegde termijnen. De Commissie probeerde in deze zaak het Hof te bewegen om deze vaste rechtspraak aan te passen, maar zonder succes. Nederland heeft Spanje gesteund in deze zaak, omdat er nog een zaak uit 2009 loopt tegen de vermindering voor een Nederlands project vanuit het Europese Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO). Dit is zaak T-119/09 betreffende het IRMA-programma ter bestrijding van wateroverlast veroorzaakt door hoogwater en overstromingen in gebieden aan de Rijn en de Maas. Ook in die zaak heeft de Commissie de termijn niet in acht genomen. Met de uitspraken van het Hof in deze zaken zal het voor Nederland eenvoudiger zijn om in T-119/09 aan te tonen dat de Commissie de termijn heeft overschreden en dat het besluit uit 2009 ten aanzien van het IRMA-programma nietig moet worden verklaard.

| 31 |

Arrest van het Gerecht van 28 oktober 2016, T-437/14 Verenigd Koninkrijk ondersteund door Nederland tegen Commissie

Het gaat in deze zaak over de regeling voor steunverlening aan landbouwers. De landbouwers moeten om de steun te ontvangen onder meer voldoen aan een aantal randvoorwaarden. Deze hebben vooral betrekking op milieu en dierenwelzijn. De Commissie heeft een financiële correctie doorgevoerd, omdat zij meent dat het Verenigd Koninkrijk op een te beperkte wijze controle heeft uitgeoefend op de uitvoering van de regeling in het licht van de artikelen 3, 4 en 5 van verordening 21/2004. Het Gerecht oordeelt dat op basis van de toepasselijke Unieregels in het kader van de controle op de handhaving van de randvoorwaarden voor de steunverlening kan worden volstaan met de door het Verenigd Koninkrijk voorziene beperkte toets.

Mededinging

Arrest van 8 december 2016 in gevoegde zaken C-532/15 en C-538/15, Eurosanamientos e.a. (Spanje)

Voorwerp van deze zaken is een Spaanse wettelijke regeling met dwingende voorschriften over de hoogte van het tarief voor procureurs. Dit tarief is afhankelijk van het in het betrokken geding gevorderde bedrag en kan met ten hoogste 12% naar boven of beneden worden bijgesteld, met een absoluut maximum van EUR 300.000,-. Ook de nationale rechter is bij toewijzing van kostenvergoeding gebonden aan deze regeling. De verwijzende rechter wil vernemen of de regeling verenigbaar is met de artikelen 101 en 4, derde lid, VWEU, het vrije verkeer van diensten zoals vastgelegd in artikel 56 VWEU, de dienstenrichtlijn (2006/123) en artikel 47 van het Handvest. In lijn met het Nederlandse standpunt oordeelt het Hof dat een regeling zoals de Spaanse, die is opgesteld door de nationale wetgever (en niet door een beroepsorganisatie), buiten de werking van de Europese mededingingsregels valt. Verder toetst het Hof niet aan het dienstenverkeer noch aan het Handvest, omdat een grensoverschrijdend aspect ontbreekt en het dus gaat om een zuiver interne situatie.

| 32 |

Milieu

Arrest van 28 april 2016 in C-295/14 DOW Benelux e.a. (Nederland, Raad van State),

gevoegde zaken C-191/14 en C-192/14, Borealis Polyolefine e.a. (Oostenrijk),

gevoegde zaken C-389/14, C-391/14, C-392/14 en C-393/14, Esso Italiana e.a. (Italië)

Arrest van 8 september 2016, C-180/15, Borealis AB e.a. (Zweden)

Arrest van 26 oktober 2016, C-506/14, Yara Suomi e.a. (Finland)

Deze zaken gaan over het Europese toewijzingsstelsel voor broeikasgas-emissierechten (ETS), zoals neergelegd in richtlijn 2003/87. Onder het ETS komen industriële ondernemingen in aanmerking voor kosteloze toewijzing van emissierechten. In Nederland, Italië, Oostenrijk, Zweden en Finland hebben verscheidene ondernemingen die emissies veroorzaken, rechtszaken aangespannen tegen de nationale autoriteiten die belast zijn met de toewijzing van de emissierechten. De ondernemingen betwisten de geldigheid van de nationale toewijzingsbesluiten voor de periode 2013-2020 en, indirect, de maximale jaarlijkse hoeveelheid emissierechten en de correctiefactor die door de Commissie in twee besluiten is vastgesteld (besluit 2011/278 en besluit 2013/448). De verwijzende rechters (waaronder

ook de Raad van State) verzoeken het Hof zich uit te spreken over de geldigheid van de besluiten van de Commissie. De Raad van State stelt daarbij – in het licht van de zogeheten Deggendorf-doctrine – ook nog de vraag of de ondernemingen de geldigheid van de besluiten wel ter discussie kunnen stellen in een nationale procedure, omdat zij mogelijk zelf bij het Gerecht rechtstreeks beroep hadden kunnen instellen tegen de Commissiebesluiten. Daarover oordeelt het Hof dat niet kan worden aangenomen dat een rechtstreeks beroep door de ondernemingen zonder enige twijfel ontvankelijk zou zijn geweest. Het Hof beantwoordt daarom de overige prejudiciële vragen. Wat betreft de geldigheid van de Commissiebesluiten onderzoekt het Hof tal van argumenten op basis van richtlijn 2003/87 en besluit 2011/278. Eén van die argumenten leidt ertoe dat het Hof artikel 4 van, en bijlage II bij besluit 2013/448 ongeldig verklaart. De Commissie had zich bij de berekening van de maximale jaarlijkse hoeveelheid emissierechten en de correctiefactor uitsluitend moeten baseren op de emissies van “installaties”, die vanaf 2013 in het ETS zijn opgenomen, en niet op alle vanaf die datum opgenomen emissies. In dat kader had de Commissie erop moeten toezien dat de lidstaten haar de juiste gegevens verstrekken. Het Hof bepaalt dat de Commissie beschikt over tien maanden om een nieuwe maximale hoeveelheid en een nieuwe correctiefactor vast te stellen. Omwille van de rechtszekerheid verklaart het Hof voorts dat de eerdere toewijzingen van emissierechten door de nationale autoriteiten, die definitief zijn vastgesteld vóór 1 maart 2017, in stand blijven. Ofschoon de Nederlandse regering had bepleit dat ook besluit 2013/448 geldig is, zijn de overwegingen van het Hof en de uitkomst, doordat de gevolgen van het arrest worden beperkt in de tijd, in lijn met het door Nederland ingebrachte standpunt.

Arrest van het Hof van 9 juni 2016, Elektriciteits Productiemaatschappij Zuid-Nederland, zaak C-158/15 (Nederland, Raad van State)

Elektriciteits Productiemaatschappij Zuid-Nederland (EPZ) exploiteert een kolencentrale. De kolen voor deze centrale zijn op een afstand van ongeveer 800 meter van de centrale opgeslagen. De opslaglocatie en de kolencentrale worden van elkaar gescheiden door een openbare weg en zijn met elkaar verbonden door een transportband. In de kolenopslag treedt broei op, als gevolg waarvan CO₂ vrijkomt. Aan de orde is de vraag in hoeverre deze emissies meetellen voor de verplichtingen van EPZ onder het emissiehandelsstelsel (richtlijn 2003/87). Het Hof beslist allereerst dat deze opslaglocatie

deel uitmaakt van de installatie van de kolencentrale omdat de opslag rechtstreeks samenhangt met de verbranding van de kolen in de centrale, daarmee technisch verbonden is en bovendien gevolgen kan hebben voor emissies en verontreiniging. Vervolgens oordeelt het Hof dat de kolen die verloren gaan als gevolg van broei, niet te beschouwen zijn als “brandstof die de installatie verlaat” in de zin van verordening 601/2012. Dit betekent dat deze kolen mee moeten tellen bij berekeningen van de uitstoot. Dit was ook het standpunt van de Nederlandse regering in deze zaak.

Arrest van het Hof van 27 oktober 2016, D’Oultremont e.a., zaak C-290/15 (België)

Dit arrest gaat over een besluit van de Waalse regering betreffende de bouw van windmolens in het Waals Gewest. Het besluit betreft algemeen verbindende voorschriften voor de installatie en exploitatie van windmolenparken, die onder meer zien op de geluidsnormen voor windmolens. Op grond van richtlijn 2001/42 betreffende de beoordeling van de gevolgen voor het milieu van bepaalde plannen en programma’s dienen “plannen en programma’s” die aanzienlijke effecten op het milieu kunnen hebben, aan een milieubeoordeling te worden onderworpen. De prejudiciële procedure ging over de vraag of het besluit van de Waalse regering onder het begrip “plannen en programma’s” in de zin van de richtlijn valt, en daarom aan een milieubeoordeling onderworpen moet worden. Het Hof wijst op het doel van de richtlijn, dat is gericht op het verzekeren van een hoog milieubeschermingsniveau. Om die reden moeten volgens het Hof de bepalingen waarin de door deze richtlijn bedoelde besluiten zijn gedefinieerd, ruim worden uitgelegd. Bovendien moet een halt worden toegeroepen aan mogelijke ontwikkelingsstrategieën inzake de in richtlijn 2001/42 neergelegde verplichtingen, aldus het Hof. Tegen deze achtergrond oordeelt het Hof dat het besluit van de Waalse regering onder het begrip “plannen en programma’s” in de zin van richtlijn 2001/42 valt. Het oordeel van het Hof komt niet volledig overeen met het door de Nederlandse regering ingebrachte standpunt.

Arrest van het Hof van 23 november 2016, Bayer CropScience SA-NV en Stichting De Bijenstichting, zaak C-442/14 (Nederland, College van Beroep voor het Bedrijfsleven)

Het CTB, de Nederlandse autoriteit verantwoordelijk voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden op de markt, heeft in 2011 besloten tot toelating van meerdere gewasbeschermingsmiddelen en een biocide. De Bijenstichting, een Nederlandse vereniging voor de bescherming van

bijen, heeft verzocht om openbaarmaking van 84 documenten betreffende die toelatingen. In 2013 heeft het CTB ingestemd met de openbaarmaking van 35 van de 84 gevraagde documenten omdat zij betrekking hadden op informatie over emissies in het milieu. Zowel de Bijenstichting als Bayer, de onderneming wiens toelatingen het betreft, hebben zich tegen de openbaarmaking verzet. Volgens de Bijenstichting was die te beperkt maar volgens Bayer te ruim. Het CBB vraagt het Hof daarop om uitleg van het begrip “informatie over emissies in het milieu”. Het Hof verklaart dat het begrip “emissies in het milieu” met name het vrijkomen in het milieu van producten of stoffen als gewasbeschermingsmiddelen of biociden, en stoffen die deze producten bevatten, omvat, vooropgesteld dat deze daadwerkelijk of voorzienbaar vrijkomen bij normaal of realistisch gebruik van het product van de stof. Met betrekking tot het begrip “informatie over emissies in het milieu” oordeelt het Hof dat hieronder niet alleen informatie over emissies als zodanig valt. Het omvat ook de informatie die het publiek in staat stelt te controleren of de beoordeling van de daadwerkelijke of voorzienbare emissies, op basis waarvan de bevoegde autoriteit het product of de stof in kwestie heeft toegelaten, juist is. Ook omvat het de gegevens over de invloeden die de emissies op kortere of langere termijn op het milieu hebben. Deze uitspraak is gedeeltelijk in lijn met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 9 juni 2016, Nutrivet, zaak C-69/15 (Hongarije)

Verordening 1013/2006 regelt de overbrenging van afvalstoffen tussen lidstaten. Bij deze overbrenging moet een formulier worden ingevuld. De Hongaarse inspectieautoriteit stelt vast dat Nutrivet, een vervoerder uit Macedonië, bij binnenkomst in Hongarije het formulier niet volledig, consistent en juist heeft ingevuld. Zo is onduidelijk wat de eindbestemming van de afvalstoffen is. Naar aanleiding hiervan wordt een geldboete uitgedeeld. De Hongaarse verwijzende rechter vraagt zich in de nationale procedure, die Nutrivet daarop start, onder meer af of in een situatie van een onvolledig of onjuist ingevuld formulier sprake is van een “*illegale overbrenging*” in de zin van de verordening. Het Hof beantwoordt deze vraag bevestigend. Volgens het Hof draagt het document bij aan de doelstelling van de verordening, namelijk het beschermen van de kwaliteit van het milieu en de gezondheid van de mens. Hierdoor zijn de autoriteiten in staat om toezicht en controle uit te voeren. Het afval kan zo adequaat worden gevolgd. Bij gebrek aan correcte informatie kan een gepaste follow-up niet plaatsvinden, aldus het Hof. Ten aanzien van de Hongaarse geldboete

overweegt het Hof dat nationale autoriteiten een geldboete mogen opleggen waarvan het bedrag overeenkomt met dat van de geldboete die wordt opgelegd als het formulier helemaal niet is ingevuld. De toets of de boete aan Nutrivet evenredig is, is aan de verwijzende rechter. Daarbij moet de verwijzende rechter volgens het Hof met name rekening houden met de gevaren die de inbreuk kan opleveren voor de bescherming van het milieu en de gezondheid van de mens. Deze uitspraak is conform het standpunt van de Nederlandse regering.

Privacy

Arrest van het Hof van 21 december 2016, gevoegde zaken C-203/15 Telez Sverige (Zweden) en C-698/15 Watson (Verenigd Koninkrijk)

In deze zaken gaat het over de verenigbaarheid van een algemene bewaarplicht van persoonsgegevens voor telecomaانبieders met onder meer het Handvest. De Zweedse en Britse verwijzende rechters vragen het Hof te verduidelijken welke uitleg moet worden gegeven aan het eerder gewezen arrest *Digital Rights* (C-293/12). In dat arrest verklaarde het Hof de dataretentierichtlijn (2002/58) ongeldig wegens strijd met het Handvest, omdat de richtlijn onvoldoende beschermingsnormen neerlegt en daarom het recht op privéleven en het recht op bescherming van persoonsgegevens aantast. Het Hof oordeelt in deze twee uitspraken dat een algemene bewaarplicht van de verkeersgegevens en de locatiegegevens voor telecomaانبieders eveneens in strijd is met het Unierecht. De lidstaten mogen wel ter bestrijding van criminaliteit preventief voorzien in gerichte bewaring van deze gegevens mits voldaan is aan een aantal randvoorwaarden (zoals duur, toegang, wijze van opslaan). Daarnaast moet de toegang van de nationale autoriteiten tot de bewaarde gegevens aan voorwaarden worden onderworpen. Deze uitspraak gaat verder dan de Nederlandse regering heeft betoogd in deze zaak.

| 36 |

Procesrecht

Arrest van het Hof van 15 april 2016, Puligienica Facility Esco Spa (PFE), zaak C-689/13 (Italië)

In deze zaak heeft de Nederlandse regering naar aanleiding van de (uitzonderlijke) heropening van de schriftelijke behandeling door het Hof alsnog opmerkingen ingediend. Het Hof heeft de lidstaten om hun

standpunt gevraagd op welke wijze het begrip “rechterlijke instantie” in het kader van de prejudiciële procedure van artikel 267 VWEU moet worden uitgelegd. Deze zaak ziet op een bepaling van Italiaans recht op grond waarvan een kamer van een in laatste aanleg uitspraak doende rechterlijke instantie die zich moet uitspreken over een Europeesrechtelijke kwestie, deze kwestie aan de voltallige zitting van deze rechterlijke instantie moet voorleggen wanneer zij het niet eens is met de lijnen die deze voltallige zitting in een beslissing heeft uitgezet. In lijn met het Nederlandse standpunt past het Hof het begrip “rechterlijke instantie” op een functionele manier toe, hetgeen betekent dat het betrekking heeft op de rechter die de zaak in behandeling heeft en niet op de rechtelijke instantie in haar geheel waartoe deze rechter organiek behoort. In het licht hiervan oordeelt het Hof dat de Italiaanse regel in kwestie op bezwaren stuit onder het Unierecht, omdat de rechter door deze procedureregels belet kan worden om vragen te stellen aan het Hof.

Sociaal recht

| 37 |

Arrest van het Hof van 27 oktober 2016, Wieland & Rotwangl, zaak C-465/14 (Nederland, Centrale Raad van beroep)

Wieland en Rotwangl waren in de jaren '60 van de vorige eeuw als zeelieden met de Oostenrijkse nationaliteit werkzaam op de Holland-Amerika Lijn (HAL). Niet-Nederlandse zeelieden waren destijds uitgesloten van een aow-verzekering. Ten tijde van hun werkzaamheden was de socialezekerheidsverordening (1408/71) nog niet in werking getreden en was Oostenrijk nog geen lid van de toenmalige EEG. Hun aanvraag van een aow-uitkering vindt echter plaats op een tijdstip waarop de verordening wel van toepassing is en Oostenrijk inmiddels lid is van de EU. De Sociale Verzekeringsbank weigert hun aanvragen. De Centrale Raad van Beroep vraagt of deze weigeringen in strijd zijn met onder meer de verordening en het Verdrag. Het Hof oordeelt dat weliswaar rechten van vrij verkeer zijn uitgeoefend toen voor de HAL werd gewerkt, maar dit betekent volgens het Hof nog niet dat tijdvakken van ouderdomsverzekering in Nederland zijn vervuld. Het Hof oordeelt dat uitsluiting van ouderdomsverzekering niet verboden was op het tijdstip van de feiten en van het hoofdgeding, omdat Oostenrijk nog niet was toegetreden tot de Unie. Het Hof voegt hieraan toe dat uit de Toetredingsakte van Oostenrijk geen enkele verplichting volgt voor de bestaande lidstaten om Oostenrijkse onderdanen vóór de toetreding

van Oostenrijk tot de Unie op dezelfde wijze te behandelen als zij de onderdanen van de andere lidstaten behandelen. Deze uitspraak is conform het Nederlandse standpunt.

Uitspraak van het Hof van 19 april 2016, Dansk Industri (DI), zaak C-441/14 (Denemarken)

Rasmussen werd ontslagen door DI toen hij de pensioengerechtigde leeftijd had bereikt. Hem werd een ontslagvergoeding geweigerd. Op grond van Deens recht hebben werknemers geen recht op een vertrekvergoeding wanneer zij voor hun 50ste zijn toegetreden tot een pensioenregeling van de werkgever en op grond daarvan pensioen ontvangen, ongeacht of zij wel of niet willen blijven doorwerken. De Deense rechter vraagt of de regeling verenigbaar is met het Unierechtelijke beginsel van gelijke behandeling op grond van leeftijd. Volgens het Hof is de Deense regel in strijd met zowel de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78) als met het Unierechtelijke beginsel van gelijke behandeling op grond van leeftijd.

| 38 | De Deense rechter was van oordeel dat hij het Deense recht niet richtlijnconform uitleggen, omdat dit strijd zou opleveren met vaste Deense rechtspraak. Het Hof gaat daar niet in mee en oordeelt dat richtlijnconforme interpretatie in zo'n geval verlangt dat de vaste nationale rechtspraak wordt gewijzigd. Als richtlijnconforme interpretatie echt niet mogelijk is omdat die contra-legem zou zijn, dan is de nationale rechter gehouden om de bestreden nationale bepalingen buiten toepassing te laten wegens strijd met het algemene beginsel van gelijke behandeling op grond van leeftijd. Het rechtszekerheidsbeginsel doet daar niets aan af. De uitspraak is niet in lijn met het Nederlandse standpunt.

Strafrecht

Arrest van het Hof van 5 april 2016, Aranyosi & Caldaru, zaken C-404/15 & C-659/15 PPU (Duitsland)

Deze zaken zien op de verzoeken van de justitiële autoriteiten in Hongarije respectievelijk Roemenië aan de Duitse autoriteiten om de heer Aranyosi respectievelijk de heer Caldaru over te leveren op basis van een Europees Aanhoudingsbevel (EAB). Beide lidstaten zijn echter door het EHRM veroordeeld vanwege de erbarmelijke omstandigheden in hun gevangenissen. De opgeëiste personen verzetten zich daarom tegen hun overlevering. Tegen deze achtergrond vraagt het Hanseatische

Oberlandesgericht in Bremen of erbarmelijke detentieomstandigheden in deze lidstaten, die mogelijk leiden tot een schending van de grondrechten van de opgeëiste persoon, een reden zijn om de overlevering te weigeren, dan wel dat via het vragen van garanties de overlevering toch doorgang kan krijgen. Het Hof benadrukt dat aan het kaderbesluit EAB (kaderbesluit 2002/584) het beginsel van wederzijds vertrouwen ten grondslag ligt. De tenuitvoerlegging van een EAB moet alleen worden uitgesteld indien er een reëel gevaar bestaat van onmenselijke of vernederende behandeling voor de personen die in de verzoekende lidstaten zullen worden gedetineerd. Het is aan de verwijzende rechter om aan de hand van de concrete informatie die hij van de verzoekende justitiële autoriteiten heeft ontvangen, na te gaan of in het geval van de heer Aranyosi respectievelijk Caldararu sprake is van een dergelijk reëel gevaar. Als er na tijdverloop geen wijziging is gekomen in de situatie is het aan de nationale rechter om te beslissen de behandeling van het EAB te beëindigen. Het arrest van het Hof komt grotendeels overeen met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 24 mei 2016, Dworzecki, zaak C-108/16 PPU, (Nederland, Rechtbank Amsterdam)

Deze procedure betreft de tenuitvoerlegging van drie vrijheidsstraffen in Nederland van een EAB, dat door een Pools gerecht is uitgevaardigd tegen Dworzecki. Een van de vrijheidsstraffen is opgelegd na een proces waarin Dworzecki niet in persoon is verschenen. De kernvraag in deze zaak is of de betekening van een dagvaarding aan een volwassen huisgenoot op het door Dworzecki opgegeven adres, voldoet aan de voorwaarden van artikel 4 bis lid 1, onder a), i), van kaderbesluit EAB (kaderbesluit 2002/584). Het kaderbesluit vereist dat betrokkene feitelijk van de dagvaarding in kennis wordt gesteld. Het Hof oordeelt dat de begrippen in voorgenoemd artikel “*persoonlijk gedagvaard*” en “*anderszins officieel in kennis gesteld*” autonome begrippen van Unierecht zijn en uniform dienen te worden uitgelegd. Voorts oordeelt het Hof dat indien niet uit het EAB blijkt dat de volwassen huisgenoot de dagvaarding daadwerkelijk heeft overhandigd, niet zonder meer vaststaat dat aan de in die bepaling genoemde voorwaarden is voldaan. De uitspraak van het Hof is niet in overeenstemming met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 29 juni 2016, Kossowski, zaak C-486/14 (Duitsland)

De heer Kossowski, die de Poolse nationaliteit heeft, wordt in Duitsland strafrechtelijk vervolgd voor het plegen van ernstige afpersing met geweld in Hamburg. Voor ditzelfde feit is ook in Polen een strafrechtelijk onderzoek ingesteld. Het Poolse OM seponeerde op 22 december 2008 de zaak bij gebrek aan voldoende verdenking. De vraag is of het verbod op dubbele vervolging, zoals vastgelegd in artikel 54 Schengen Uitvoering Overeenkomst (SUO) en artikel 50 van het Handvest, in de weg staat aan de vervolging van Kossowski in Duitsland. Artikel 54 SUO bepaalt dat niemand kan worden vervolgd wegens dezelfde feiten waarvoor hij al in een andere lidstaat bij “onherroepelijk vonnis” is berecht. Van een onherroepelijk vonnis is pas sprake als het recht tot strafvordering in de andere lidstaat definitief is vervallen, beoordeeld naar het procesrecht van de lidstaat waar de rechterlijke beslissing is genomen. Bij deze beoordeling is niet bepalend dat de beslissing is genomen door het Openbaar Ministerie, noch de vraag of wel of geen strafmaatregel is opgelegd. Daarnaast moet worden nagegaan of de betrokken beslissing is gegeven na een beoordeling van de zaak ten gronde. Op basis van deze criteria oordeelt het Hof dat het Poolse sepot geen “onherroepelijk vonnis” betreft. Dit oordeel strookt met het Nederlandse standpunt. Gelet op deze uitkomst heeft het Hof de vraag of de verklaringen van de lidstaten bij de SUO waarin uitzonderingen op het *ne bis in idem*-beginsel zijn opgenomen, nog geldig zijn, niet beantwoord.

| 40 |

Arrest van het Hof van 8 november 2016, Ognyanov, zaak C-554/14 (Bulgarije)

De Bulgaar Ognyanov is in Denemarken veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf wegens diefstal en doodslag. Vanaf januari 2012 tot oktober 2013 heeft hij in Denemarken in detentie gezeten en vervolgens is hij aan Bulgarije overgeleverd. Hij heeft in de Deense gevangenis gewerkt. In Bulgarije wordt daarvoor strafkorting gegeven. In het kaderbesluit tenuitvoerlegging strafvonnissen (2008/909) is bepaald dat de tenuitvoerlegging van de straf wordt beheerst door het recht van de tenuitvoerleggingsstaat (i.c. Bulgarije). De vraag is of dit ook betekent dat Bulgarije een strafkorting mag geven voor het feit dat Ognyanov in Deense detentie heeft gewerkt. Het Hof oordeelt van niet: het recht van de tenuitvoerleggingslidstaat kan alleen worden toegepast op de straf die de betrokkene nog moet uitzitten ná overbrenging. Een andere interpretatie zou indruisen tegen het principe van wederzijdse erkenning dat ten grondslag ligt aan het kaderbesluit. Het oordeel van het Hof komt niet overeen met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 5 juli 2016, Ognyanov, zaak C-614/14 (Bulgarije)

Nadat de Bulgaarse rechter prejudiciële vragen had gesteld die leiden tot zaak C-544/14 (hierboven), rees bij hem de vraag of hij de zaak naar nationaal recht kon voortzetten. Volgens het Bulgaarse recht mag de rechter in een tussenvonnissen op geen enkele wijze een standpunt innemen over de zaak. Volgens de verwijzende rechter staat dit op gespannen voet met de verplichting om bij het stellen van prejudiciële vragen de feiten en omstandigheden van de zaak uiteen te zetten. Het uiteenzetten van de feiten en omstandigheden zou duiden op vooringenomenheid en op basis van nationaal recht zou hij zich daarom moeten verschonen. De verwijzende rechter vraagt het Hof of deze nationale regel in overeenstemming is met artikel 267 VWEU. Het Hof oordeelt dat een nationale regel zoals de Bulgaarse regel ertoe kan leiden dat een nationale rechter geen prejudiciële vragen aan het Hof stelt, om te vermijden dat hij zich moet verschonen of zal worden onderworpen aan tuchtrechtelijke maatregelen. Dit zou afbreuk doen aan de doeltreffendheid van de samenwerking tussen het Hof en de nationale rechterlijke instanties. Gelet hierop concludeert het Hof dat het Unierecht zich verzet tegen de Bulgaarse regel. Het oordeel van het Hof is conform het Nederlandse standpunt in deze zaak.

| 41 |

Arrest van het Hof van 10 november 2016, Poltorak en Kovalkovas, zaken C-452/16 PPU en C-477/16 PPU (Nederland, Rechtbank Amsterdam)

Deze afzonderlijke zaken betreffen het kaderbesluit EAB (2002/584). Kovalkovas is een Litouwse staatsburger en in Litouwen veroordeeld tot een vrijheidsbenemende straf. Met het oog op de tenuitvoerlegging van die vrijheidsstraf heeft de Litouwse minister van Justitie een EAB uitgevaardigd. Poltorak is een Poolse staatsburger en in Zweden veroordeeld voor een vrijheidsbenemende straf. De Zweedse politiedienst vaardigde ten behoeve van de tenuitvoerlegging van zijn vrijheidsstraf een EAB uit. Zowel Kovalkovas als Poltorak is in Nederland aangehouden. De Nederlandse rechter vraagt zich af of op basis van uitgevaardigde EAB's tot overlevering moet worden overgegaan. Op grond van het kaderbesluit moet het EAB een "rechterlijke beslissing" zijn die is uitgevaardigd door een "rechterlijke autoriteit". De vraag is of de betrokken autoriteiten in deze zaak kunnen worden aangemerkt als een "rechterlijke autoriteit" in de zin van het kaderbesluit. Het Hof oordeelt allereerst dat de begrippen "rechterlijke autoriteit" en "rechterlijke beslissing" autonome begrippen van Unierecht zijn. Verder bepaalt het Hof dat niet slechts de rechters en de rechterlijke instanties van een betrokken

lidstaat “rechterlijke autoriteiten” zijn, maar dat het de autoriteiten kan omvatten die in de betrokken rechtsorde deelnemen aan de rechtsbedeling. Het Hof concludeert evenwel dat een orgaan van de uitvoerende macht van een lidstaat zoals een minister of een politiedienst geen “rechterlijke autoriteit” is. De uitspraak is in lijn met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 10 november 2016, Özçelik, zaak C-453/16 PPU (Nederland, Rechtbank Amsterdam)

De Hongaarse politie vaardigde een nationaal aanhoudingsbevel uit tegen Özçelik, een Turks staatsburger. Dit bevel werd door een lid van het Hongaarse openbaar ministerie bekrachtigd. Het kaderbesluit EAB (2002/584) bepaalt dat aan een Europees aanhoudingsbevel een “voor tenuitvoerlegging vatbaar vonnis, een aanhoudingsbevel of een andere voor tenuitvoerlegging vatbare gelijkwaardige rechterlijke beslissing” ten grondslag moet liggen. De verwijzende rechter twijfelt of een nationaal aanhoudingsbevel uitgevaardigd door de politie en vervolgens bekrachtigd door een lid van het openbaar ministerie, kan worden aangemerkt als een “rechterlijke beslissing” in de zin van het kaderbesluit. In zijn uitspraak verwijst het Hof naar zijn arrest Poltorak (C-452/16 PPU), waarin het oordeelde dat het begrip “rechterlijke autoriteit” doelt op de autoriteiten die deelnemen aan de strafrechtsbedeling. Een door de politie uitgevaardigd aanhoudingsbevel kan derhalve niet als basis gelden voor een Europees aanhoudingsbevel. Een besluit van een lid van het openbaar ministerie kan wel worden gebruikt. De bekrachtiging door een lid van het openbaar ministerie van een aanhoudingsbevel van de politie kan worden beschouwd als een “rechterlijke beslissing” in de zin van het kaderbesluit. Bijgevolg kan deze beslissing als grondslag worden gebruikt voor het EAB. De uitspraak is in lijn met het Nederlandse standpunt.

| 42 |

Telecom

Arrest van het Hof van 28 juli 2016, ISTAT e.a., zaak C-240/15 (Italië)

De richtlijn inzake een gemeenschappelijk regelgevingskader voor elektronische communicatienetwerken en –diensten (2002/21) bepaalt dat Nationaal Regelgevende Instanties (NRIs) onafhankelijk dienen te zijn en op onpartijdige en transparante wijze hun bevoegdheden moeten uitoefenen. In deze zaak staat het Hof voor de vraag of dergelijke onafhankelijke autoriteiten aan begrotingstoezicht en bezuinigingsmaatregelen mogen worden onderworpen. De Nederlandse regering heeft in deze zaak betoogd

dat dit mag, mits de instantie haar taken kan blijven uitoefenen en niet wordt voorgeschreven op welke wijze de bezuinigingen binnen de instantie moeten worden doorgevoerd. Ook moeten de bezuinigingsmaatregelen passen binnen een breder gevoerd begrotingsbeleid. Het Hof komt tot eenzelfde oordeel: niets in de richtlijn staat eraan in de weg dat een NRI wordt onderwerpen aan begrotingstoezicht en bezuinigingsmaatregelen zolang zij op bevredigende wijze haar taken kan blijven uitoefenen en de financiële maatregelen niet afdoen aan de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de NRI.

Arrest van het Hof van 15 september 2016, KPN, zaak C-28/15 (Nederland, College van Beroep voor het Bedrijfsleven)

De ACM heeft tariefplafonds aan aanbieders voor vaste en mobiele telefonie opgelegd. Deze plafonds zijn gebaseerd op het zogeheten ‘pure Bulric’-kostenberekeningsmodel zoals neergelegd in een aanbeveling van de Europese Commissie van 7 mei 2009. De aanbieders zijn het niet eens met deze tariefmaatregel en procederen tegen het besluit van de ACM. Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven vraagt zich onder meer af of het als toetsende rechter kan afwijken van de aanbeveling van de Europese Commissie die de basis is van het besluit van de ACM. Volgens het Hof kan de nationale rechter afwijken van de aanbeveling van de Europese Commissie, maar dan enkel indien de rechter “*van oordeel is dat redenen verband houdend met de feitelijke omstandigheden van het geval, en met name met de specifieke kenmerken van de markt van de betrokken lidstaat, dat vereisen.*” Ook maakt het Hof duidelijk dat de nationale rechter de evenredigheid van de opgelegde tariefregulering kan toetsen aan de beleidsdoelstellingen die zijn vastgesteld in richtlijn 2002/21 inzake elektronische communicatienetwerken en -diensten, en daarbij kan laten meewegen dat de opgelegde verplichting strekt tot bescherming van de belangen van eindgebruikers op een retailmarkt die niet voor regulering in aanmerking komt. De uitspraak is in lijn met het Nederlandse standpunt.

| 43 |

Arrest van het Hof van 19 oktober 2016, Ormaetxea Garai et Lorenzo Almedros, zaak C-424/15 (Spanje)

Aanleiding van de prejudiciële vragen in deze zaak is het samenvoegen van de Spaanse telecomautoriteit met de Spaanse mededingingsautoriteit. In dit verband is in Spanje een wetswijziging doorgevoerd met betrekking tot onder meer de duur en verlenging van de ambtstermijnen van de

bestuurders van de telecomautoriteit en mededingingsautoriteit. Dit heeft ertoe geleid dat de leden van het bestuur van de telecomautoriteit vroegtijdig ontslagen zijn. Deze leden vechten in rechte hun ontslag aan. In deze procedure vraagt de Spaanse rechter zich onder meer af of het samenvoegen van de telecomautoriteit en mededingingsautoriteit tot één toezichthouder is toegestaan onder richtlijn 2002/21 inzake elektronische communicatienetwerken en –diensten. Het Hof oordeelt dat het Unierecht zich niet verzet tegen een dergelijk samenvoegen op voorwaarde dat het nationale recht voorziet in regels die waarborgen dat een vroegtijdig ontslag ingeval van institutionele hervormingen geen afbreuk doet aan de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de betrokken bestuurders. Het arrest komt grotendeels overeen met het Nederlandse standpunt.

Vrij verkeer – Diensten

Arrest van het Hof van 16 november 2016, Hemming, zaak C-316/15 (Verenigd Koninkrijk)

144 | Deze zaak betreft de aanvraag van een vergunning voor een seksshop in Londen. Bij deze aanvraag moeten leges worden betaald voor de behandeling van de aanvraag zelf alsook het beheer en de handhaving van de vergunning. Indien de vergunning niet wordt verleend, worden de leges voor beheer en handhaving terugbetaald. Het Hof oordeelt dat het in rekening brengen bij aanvraag van de vergunning van leges voor handhaving en beheer van die vergunning in strijd is met de dienstenrichtlijn (2006/123). Deze uitkomst is niet in lijn met het Nederlandse standpunt.

Arrest van het Hof van 14 juli 2016, Promoimpresa, gevoegde zaken C-458/14 en C- 67/15 (Italië)

Deze zaken zien op concessieverleningen door Italiaanse autoriteiten voor het gebruik van openbare grond bij het Gardameer en de kust van Sardinië ten behoeve van een kiosk, kade, pier of stuk strand. De Nederlandse regering heeft in deze zaak alleen deelgenomen aan de zitting naar aanleiding van vragen van het Hof aan partijen en de Italiaanse regering. Deze vragen zagen onder meer op de afbakening van de dienstenrichtlijn (2006/123) ten opzichte van de aanbestedingsrichtlijn inzake concessie-overeenkomsten (2014/23). In lijn met het Nederlandse standpunt oordeelt het Hof dat de concessies in de hoofdgedingen niet onder de aanbestedingsrichtlijn vallen, omdat het gaat om een vergunning voor de uitoefening van een economische activiteit in een bepaald gebied en niet om een door een

aanbestedende instantie bepaalde dienst. In het licht hiervan dienen de concessies in het hoofdgeding beoordeeld te worden op grond van onder meer artikel 12 van de dienstenrichtlijn. Hoewel de verleende concessies een beperkte looptijd hebben (5 respectievelijk 6 jaar), worden de concessies na afloop van deze termijn in de praktijk automatisch verlengd. Het Hof geeft aan dat een dergelijke praktijk niet in overeenstemming is met de dienstenrichtlijn. Dit komt overeen met het Nederlandse standpunt.

Vrij verkeer – Goederen

Arrest van 19 oktober 2016, Deutsche Parkinson Vereinigung, zaak C-148/15 (Duitsland)

Deze zaak betreft de vaststelling in Duitsland van uniforme prijzen voor de verkoop van receptplichtige geneesmiddelen voor menselijk gebruik door apotheken. Volgens de Deutsche Parkinson Vereinigung maakt deze regeling inbreuk op het vrij verkeer van goederen. Het Hof is het hiermee eens. De regeling is volgens het Hof een maatregel van gelijke werking in de zin van artikel 34 VWEU, aangezien zij de verkoop van receptplichtige geneesmiddelen door in andere lidstaten gevestigde apotheken meer beïnvloedt dan de verkoop van deze geneesmiddelen door apotheken die op het nationale grondgebied zijn gevestigd. Bovendien kan de regeling volgens het Hof niet worden gerechtvaardigd door het doel de gezondheid en het leven van personen te beschermen in de zin van dat artikel, aangezien die regeling niet geschikt is om de nagestreefde doelstellingen te bereiken. Dit komt overeen met het Nederlandse standpunt.

| 45 |

Arrest van het Hof van 27 oktober 2016, Audace, zaak C-114/15 (Frankrijk)

De Franse veterinaire diensten hebben bij een inspectie van verschillende veehouders uit Spanje afkomstige geneesmiddelen voor dieren aangetroffen die zijn verkocht door groothandelaren die niet in bezit waren van een vergunning voor het in de handel brengen van het geneesmiddel voor dieren. Dit heeft geleid tot strafrechtelijke veroordelingen van de betrokken veehouders en groothandelaren. Association des utilisateurs et distributeurs de l'agrochimie européenne (Audace) is in rechte in verweer gekomen tegen het Franse vergunningsvereiste. In deze procedure vraagt de Franse rechter of de nationale regeling, waarbij de parallelinvoer van geneesmiddelen voor dieren uitsluitend is voorbehouden aan groothandelaren die in het bezit zijn van een door de nationale autoriteiten afgegeven vergunning als bedoeld in het Communautaire wetboek diergeneesmiddelen (richtlijn

2001/82), verenigbaar is met het Unierecht. Het Hof oordeelt kort gezegd dat de artikelen 34 en 36 VWEU zich verzetten tegen de Franse regeling, omdat de regeling verhindert dat ook kleinhandelaren een vergunning voor parallelinvoer kunnen krijgen en daarmee de parallelinvoer wordt belemmerd. Dit arrest komt niet overeen met de Nederlandse inbreng in deze zaak.

Doorhalingen

Het Hof heeft vier zaken waarin de Nederlandse regering opmerkingen heeft ingediend, bij beschikking afgedaan. In twee zaken zijn de vragen door de verwijzende rechters ingetrokken. Het gaat om de zaken C-445/15 *Nutricia* (Verenigd Koninkrijk) en C-343/15 *Klinkenberg* (Nederland, Centrale Raad van Beroep). Daarnaast heeft het Hof bij beschikking de vragen in zaak C-225/15 *Velikova* (Italië) en in zaak C-526/15 *Uber Belgium* (België) als niet-ontvankelijk verklaard.

Bijlage 1

In 2016 afgedane zaken met Nederlandse inbreng

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-660/13	Raad tegen Commissie	externe betrekkingen; MoU Zwitserland
C-689/13	Puligenica Facility Esco SpA	overheidsopdrachten
C-128/14	Het Oudeland Beheer	btw
C-165/14	Rendon Marin	burgerschap; verblijfsstatus
C-233/14	Commissie tegen Nederland	vrij verkeer; ov-studentenkaart
C-389/14	Esso Italia e.a.	milieu; broeikasgasemissierechten
C-441/14	D I	gelijke behandeling
C-442/14	Bayer CropScience en Stichting De Bijensterichting	gewasbeschermingsmiddelen; openbaarheid
C-458/14	Promoimpresa	dienstenrichtlijn
C-460/14	Massar	consumenten
C-465/14	Wieland en Rothwangl	sociale zekerheid
C-486/14	Kossowski	Schengen uitvoeringsovereenkomst; Handvest grondrechten
C-506/14	Yara Suomi	milieu; broeikasgasemissierechten
C-520/14	Gemeente Borssele	btw
C-528/14	X	douane; belastingvrije invoer
C-532/14	Toorank productions	douane-indeling; alcoholhoudende mixdrankjes
C-554/14	Ognyanov	strafrecht; wederzijdse erkenning strafvonnissen
C-558/14	Khachab	gezinshereniging

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-567/14	Genentech	octrooi; mededinging
C-614/14	Ognyanov	strafrecht; verschoning; artikel 267 VWEU
T-437/14	Verenigd Koninkrijk tegen Commissie	landbouw en visserij; EOGFL
C-4/15	Argos Supply Trading	douane-indeling
C-22/15	Commissie tegen Nederland	btw
C-28/15	KPN	telecom
C-57/15	United Video Properties	intellectuele eigendom; octrooi; handhaving
C-63/15	Ghezelbash	asiel; Dublin verordening
C-69/15	Nutrivet	milieu; afvalstoffen
C-84/15	Sonos Europe	douane-indeling; zoneplayer
C-91/15	Kawasaki	douane-indeling; quad
C-97/15	Sprengen Parkweg Douane	douane-indeling; screenplays
C-114/15	Audace e.a.	vrij verkeer van goederen
C-115/15	NA	Handvest grondrechten; vrij verkeer van personen
C-139/15 P en C-140/15 P	Commissie tegen Spanje	structuurfondsen
C-143/15	GE Security	douane-indeling; videomultiplexer
C-144/15	Customs Support Holland	douane-indeling; soja-eiwitconcentraat
C-145/15 en C-146/15	Ruijsseenaars, Jansen en Dees-Erf	consumenten; luchtvaart; compensatie luchtpassagiers
C-148/15	Deutsche Parkinson Vereinigung	vrij verkeer van goederen; geneesmiddelen

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-155/15	Karim	Dublin III-verordening; asiel
C-158/15	Electriciteits Productiemaatschappij Zuid-Nederland (EPZ)	milieu; broeikasgasemissierechten
C-171/15	Connexion	aanbesteding
C-180/15	Borealis	milieu; broeikasgasemissierechten
C-203/15	Tele2 Sverige	telecom; bescherming persoonsgegevens; Handvest grondrechten
C-212/15	Enefi	insolventieprocedure
C-228/15	Velikova	burgerschap; verblijfsstatus; openbare orde, openbare veiligheid, volksgezondheid
C-240/15	ISTAT e.a.	telecom; toezichthouder
C-267/15	Gemeente Woerden	btw
C-290/15	D'Oultremont	milieu; MER
C-316/15	Hemming	dienstenrichtlijn
C-343/15	Klinkenberg	arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht
C-404/15	Aranyosi	strafrecht; EAB
C-424/15	Ormaetxa Garai et Lorenzo Almendros	telecom
C-445/15	Nutricia	volksgezondheid
C-526/16	Uber Belgium	vrij verkeer van diensten
C-532/15 en C-538/15	Eurosanamientos	dienstenrichtlijn
C-548/15	De Lange	gelijke behandeling; belastingen
C-600/15	Lemnis Lighting	douane-indeling; ledlampen
C-108/16 PPU	Dworzecki	strafrecht; EAB

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-601/15 PPU	J. N.	asiel; vreemdelingenbewaring
C-695/15 PPU	Mirza	Dublin-verordening
C-452/16 PPU	Poltorak	strafrecht; EAB
C-453/16 PPU	Özcelik	strafrecht; EAB
C-477/16 PPU	Kovalkas	strafrecht; EAB

Bijlage 2

Per 31 december 2016 aanhangige zaken met een Nederlandse inbreng

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
A- 2/15	Adviesverzoek Commissie	handelsovereenkomst met Singapore; externe betrekkingen
C-15/16	Baumeister	financiële markten
C-18/16	K	asiel; vreemdelingenbewaring; Handvest grondrechten
C-22/16	Fondul	energie; staatssteun
C-31/16	Visser Vastgoed beleggingen	vrij verkeer van diensten; vrijheid van vestiging
C-33/16	Oy	btw
C-51/16	Stryker	douane-indeling
C-59/16	The Shirtmakers	douanerechten
C-60/16	Khir Amayry	asiel; vreemdelingenbewaring; Dublin-verordening
C-89/16	Szoja	sociale zekerheid; Handvest grondrechten
C-90/16	The English Bridge Union	btw; sport
C-115/16, C-118/16 en C-119/16	N Luxembourg 1 e.a.	belastingen; belastingontwijking
C-116/16 en C-117/16	T Danmark e.a.	belastingen; moeder-dochterrichtlijn; belastingontwijking
C-126/16	Federatie Nederlandse Vakvereniging e.a.	overgang van onderneming; insolventieprocedure
C-133/15	Chavez-Vilchez	EU-burgerschap; verblijfsstatus; derdelanders
C-144/16	Municipio de Palmela	technische voorschriften; notificatie
C-158/14	A e.a.	bevriezing tegoeden; terrorisme

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-164/16	Mercedes Benz Financial Services UK	btw
C-168/16 en C-169/16	Nogueira e.a.	Brussel I-verordening
C-177/16	Autortiesibu un komunesanas konsultaciju agentura tegen LET ma	auteursrecht; mededinging
C-191/16	Pisciotti	gelijke behandeling; vrij verkeer van diensten; vrij verkeer van personen
C-195/16	I	rijbewijzen
C-210/16	Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein	bescherming persoonsgegevens
C-225/16	Ouhrami	terugkeerrichtlijn; illegale derdelanders
C-230/16	Coty Germany	mededinging; intellectuele eigendom
C-275/16	Comune di Balzola e.a.	interne markt; postdiensten
C-277/16	Polkomtel	telecom; Handvest grondrechten
C-278/16	Sleutjes	strafrecht
C-281/16	Vereniging Hoekschevaards Landschap	Natura 2000; habitatrichtlijn
C-283/15	X	inkomstenbelasting; aftrek hypotheekrente
C-284/16	Achmea	Investeringsbeschermings-overeenkomst (IBO)
C-291/16	Schweppes	merken; intellectuele eigendom
C-299/16	Z Denmark	belastingen; belastingontwijking
C-320/16	Uber France	vervoer; technische voorschriften; oneerlijke handelspraktijken
C-323/15 P en C-324/15 P	Polynt, Hitachi tegen ECHA	REACH

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-331/16 en C-366/16	K e.a.	verblijfsstatus; asiel; ongewenstverklaring; bedreiging openbare orde en/of veiligheid
C-354/15	Henderson	civiel recht; betekening gerechtsoproep
C-360/15 en C-31/16	X	vrij verkeer van diensten; dienstenrichtlijn; telecom
C-380/16	Commissie tegen Duitsland	btw
C-383/16	Vion Livestock	exportrestitutie; dierenwelzijn
C-389/15	Commissie tegen Raad	externe betrekkingen; intellectuele eigendom; octrooi
C-391/16	M	asiel; Handvest grondrechten
C-397/16	Acacia	vrij verkeer van goederen; gemeenschapsmodel
C-398/16 en C-399/16 X	X	belastingen
C-424/16	Vomero	verblijfsstatus
C-426/16	Liga van Moskeeen etc. Antwerpen	dierenwelzijn
C-434/15	Asociacion Profesional Elite Taxi	mededinging; vervoer
C-435/16	Acacia e d'Amato	gemeenschapsmodel
C-463/16	Stadion Amsterdam	btw; vrij verkeer van diensten
C-473/16	F	asiel; Handvest grondrechten
C-480/16	Fidelity Funds	belastingen; dividend
C-495/15 P	Commissie tegen Portugal	cohesiefonds; vermindering financiële bijstand; schending wezenlijke vormvoorschriften
C-496/16	Aranyosi	strafrecht; EAB

Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-518/15	Matzak	sociaal beleid; arbeidstijden
C-522/16	A	douanewetboek
C-524/15	Luca Menci	strafrecht; btw; Ne bis in idem; Handvest grondrechten
C-528/16	Confédération Paysanne e.e.a.	milieu; GGO genetisch gemodificeerde organismen; interne markt
C-536/15	Tele2 NL	telecom; bescherming persoonsgegevens
C-549/15	EON Biofor	energie; hernieuwbare bronnen
C-550/16	A en S	gezinshereniging
C-551/16	Klein Schiphorst	sociale zekerheid; vrij verkeer van personen
C-566/15	Erzberger	ondernemingsrecht; medezeggenschapsrecht
C-568/15	ZzfWb Frankfurt	consumentenbescherming; beltarieven servicelij
C-569/15	X	belastingen
C-570/15	X	belastingen; sociale zekerheid
C-574/15	Scialdone	btw; fraudebestrijding; bescherming financiële belangen EU
C-577/16	Trinseo Deutschland	broeikasgasemissierechten; rechtstreekse werking
C-579/15	Poplawski	strafrecht; EAB
C-599/14 P	Raad tegen LTTE	sanctieregime; listing; terrorisme
C-605/15	Aviva	btw
C-626/15	Commissie tegen Raad	externe betrekkingen; bevoegdheid
C-637/16	Hanig	luchtvaart; compensatie luchtpassagiers
C-638/16 PPU	X	visumcode; asiel

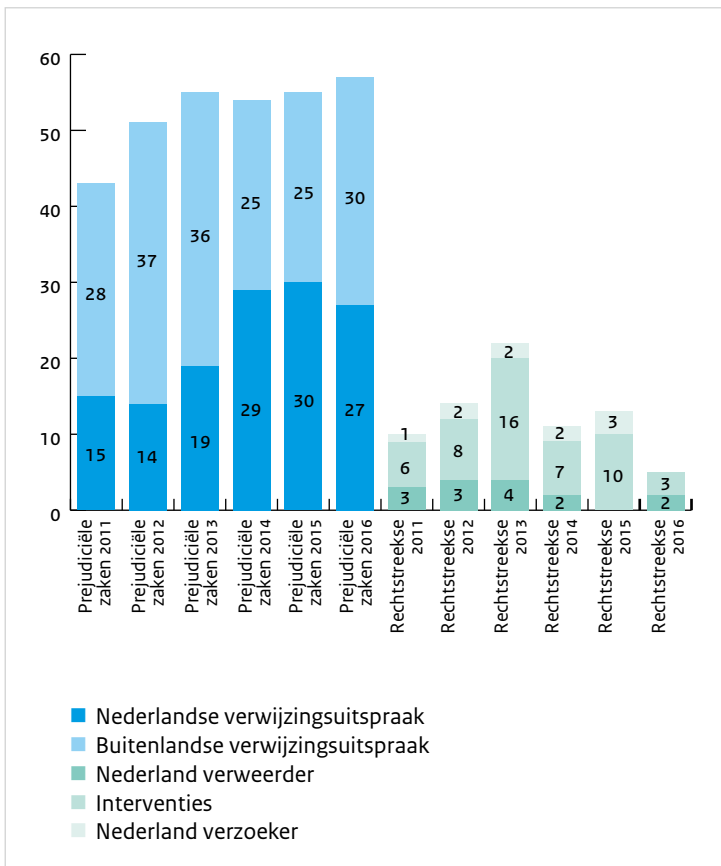
Zaaknr.	Zaaknaam	Trefwoorden
C-644/16	Synthon	intellectuele eigendom; geneesmiddelen
C-650/15 P	PPG e SNS	REACH
C-661/15	X	terugroepacties; douanewetboek
C-663/15 en C-664/15	Umweltverband WWF Österreich e.a.	MER; toegang tot de rechter
C-667/16	Nooren	landbouw en visserij; dierenwelzijn; subsidies
C-673/16	Coman	vrij verkeer van personen; gelijke behandeling; Handvest grondrechten
C-691/15 P	Commissie tegen Bilbaina de Alquitranes	milieu; schadelijke stoffen; CLP-verordening
T-114/10	Duitsland tegen Commissie	IRMA; vermindering financiële bijstand; schending wezenlijke vormvoorschriften
T-115/15	Deza tegen ECHA	REACH
T-119/10	Nederland tegen Commissie	IRMA; vermindering financiële bijstand; schending wezenlijke vormvoorschriften
T-138/15	Aanbestedingskalender	aanbesteding
T-146/16	Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten tegen Commissie	staatssteun; houtverkoop
T-160/16	Groningen Seaports NV	staatssteun; zeehavens
T-283/15	Esso Raffinage tegen ECHA	REACH
T-501/15	Nederland tegen Commissie	EOGFL; financiële correctie; randvoorwaarden
T-670/16	Digital Rights tegen Commissie	gegevensbescherming
T-760/15	Nederland tegen Commissie	staatssteun; directe belasting

Bijlage 3

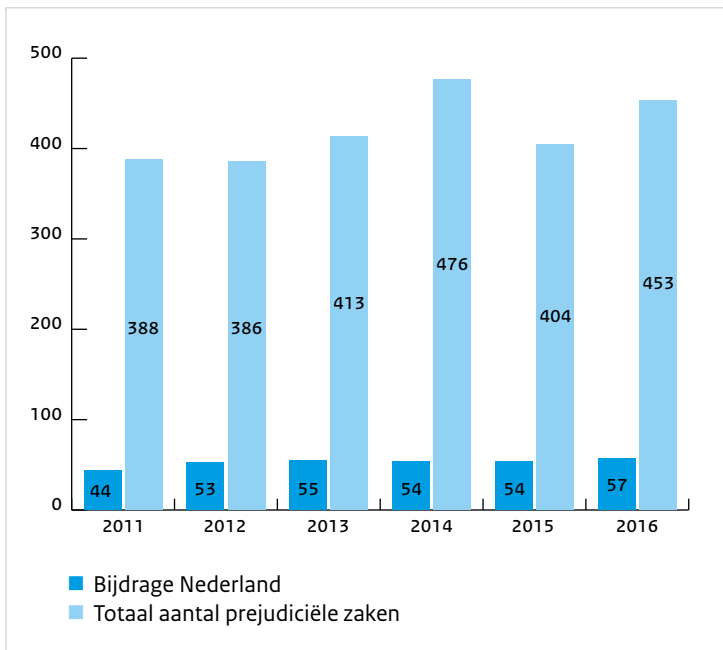
Statistieken van de Nederlandse inbreng bij het Hof van Justitie, het Gerecht en het EVA-Hof in 2016

De grafiek op pagina 62 is een numerieke weergave van de in hoofdstuk 2 van dit jaarbericht besproken zaken. Het gaat om zaken waarin in 2016 uitspraak is gedaan door de Europese hoven en waaraan de Nederlandse regering een bijdrage heeft geleverd. Zoals zichtbaar is in de grafiek, ging het in 2016 om 57 prejudiciële zaken en 5 rechtstreekse zaken.

Het Hof heeft in 2016 in totaal 704 zaken afgedaan tegen 692 in 2015, en 616 in 2014. Daarvan waren in 2016 453 prejudiciële zaken. Het Gerecht heeft in 2016 in totaal 974 zaken afgedaan. In 2015 waren dit er 831. De grafiek op pagina 63 toont de relatieve bijdrage van de Nederlandse regering in prejudiciële zaken aanhangig bij het Hof. Per jaar wordt de verhouding weergegeven tussen de afgedane prejudiciële zaken waaraan de Nederlandse regering heeft deelgenomen en het totaal aantal prejudiciële zaken dat door het Hof is afgedaan.

Uitgave: ministerie van Buitenlandse Zaken
Directie Juridische Zaken / Europees Recht
Redactie: Esther Verschuur
Foto omslag: Hof van Justitie van de Europese Unie
Opmaak: Xerox/OBT, Den Haag
www.minbuza.nl | april 2017

Deze brochure is een uitgave van:
Het ministerie van Buitenlandse Zaken
Postbus 20061 | 2500 EB Den Haag
www.rijksoverheid.nl
© Buitenlandse Zaken | april 2017

17BUZ101855|N